

Univerzita Karlova
Filozofická fakulta
Ústav asijských studií

Diplomová práce

Bc. Mina Kim

Korejské summity jako rituály
Korean Summits as Rituals

Vedoucí práce:
Mgr. Marek Zemánek, M.A., Ph.D.

2024

Děkuji Mgr. Markovi Zemánkovi, M.A., Ph.D., za vedení mojí diplomové práce.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

Abstrakt: *Ve své diplomové práci diskutuji možnost aplikace rituální teorie na pět mezikorejských summitů, které se uskutečnily v letech 2000, 2007 a 2018. Po shrnutí teoretických otázek se věnuji referenčnímu rámci summitů a dále se pokouším o rozbor událostí na dvou z nich na základě audiovizuálních pramenů. Nakonec srovnávám korejské summity s podobnými schůzkami v jiných zemích.*

Klíčová slova: Korejské summity, rituální teorie, rituální studie, prostor rituálu, politické rituály

Abstract: *In my thesis, I discuss the applicability of ritual theory to the five Korean summit meetings that have taken place in 2000, 2007 and 2018. Following an explanation of the theoretical issues, I proceed to explore the referential framework of these summits and then propose an explanation of events in two of the summits based on audiovisual sources. Finally, I compare the Korean summits to similar summit meetings elsewhere.*

Keywords: Korean summit, ritual theory, ritual studies, ritual space, political ritual

Obsah

Obsah	5
Seznam zkratk	6
1. Úvod	7
2. Pojem summitu	11
3. Teoretické předpoklady	13
4. Politika mezikorejských summitů	27
5. Rituální prostor, rituální úlohy a kulturní odkazy	32
5.1 Jeviště summitů	32
5.2 Osoby	39
5.3 Kulturní odkazy	41
6. Rozbor audiovizuálních záznamů	43
7. Srovnání s jinými summity	61
8. Závěry	69
Audiovizuální prameny	74
Literatura	76

Seznam zkratek

ČLR	<i>Čínská lidová republika</i>
G20	<i>Group of 20</i>
KLA	<i>Korejská lidová armáda</i>
KLDR	<i>Korejská lidově demokratická republika</i>
KR	<i>Korejská republika</i>
KSP	<i>Korejská strana práce</i>
KS SSSR	<i>Komunistická strana SSSR</i>
KTV	<i>Korea TV</i>
NDR	<i>Německá demokratická republika</i>
NLS	<i>Nejvyšší lidové shromáždění</i>
OSN	<i>Organizace spojených národů</i>
RF	<i>Ruská federace</i>
SALT	<i>Strategic Arms Limitation Talks</i>
SRN	<i>Spolková republika Německo</i>
SSSR	<i>Svaz sovětských socialistických republik</i>
UNCED	<i>United Nations Conference on Environment and Development</i>
USA	<i>United States of America</i>

1. Úvod

První mezikorejský summit proběhl v roce 2000 mezi prezidentem Korejské republiky Kim Tädžungem a nejvyšším vůdcem Korejské lidově demokratické republiky (oficiálně generálním tajemníkem Korejské strany práce a předsedou Výboru národní obrany) Kim Čöngilem. Na druhém, roku 2007, se s Kim Čöngilem setkal No Muhjön. V roce 2018 se konaly celkem tři summity, na kterých KR zastupoval prezident Mun Čäin a KLCDR Kim Čöngün, jehož funkce v KSP nyní nese název „předseda stranického výboru“, v následujícím roce pak čtvrtý, trilaterální i s prezidentem Spojených států amerických Donaldem Trumpem. V nejbližší budoucnosti se další summity mezi představiteli obou korejských států očekávat nedají. Je ale pravděpodobné, že v delším časovém horizontu Korejci k této formě diplomacie znovu přistoupí.

Obvykle se v literatuře diskutuje obsah summitů, ale ne jejich forma, to, jak probíhají a jak působí na publikum, kterým je korejská a mezinárodní veřejnost. Proto se ve své práci chci zabývat právě těmito aspekty summitů a jejich mediální prezentace jakožto veřejných představení. Mým cílem přitom bude přinést plnější a odlišný pohled na summity, než je ten, který poskytují média a politické analýzy. Budu přitom teoreticky vycházet z publikací Aleny Rybníčkové et al. (*Happening: Mezi záměrem a hrou*), Carolyne King a Ericy L. Ball (*The "Conventions" of Conventions: Political Rituals and Traditions*), Toma F. Drivera (*Liberating Rites: Understanding the Transformative Power of Ritual*), Ronalda L. Grimese (*Beginnings in Ritual Studies*) a Jense Kreinatha et al. (*Theorizing Rituals: Issues, Topics, Approaches, Concepts*). Primárním pramenem a vlastním předmětem práce budou především všechny záznamy ze summitů. Ve stejném kontextu si povšimnu také souvisejících jevů, jako např. role (doslova vzato) Kim Čöngünovy sestry Kim Jödžöng.

Pokusím se také o srovnání s podobnými pracemi v jiném kontextu, například Paula E. Little o UNCED, Jeffreyho S. Jurise o sociálních hnutích, Juliana Matthewse o londýnských teroristických útocích a Marca Abélèse o francouzském prezidentovi Mitterrandovi. Zvlášť zajímavé bude srovnání s relativně podobnými summity, například USA-SSSR, SRN-NDR apod., i když v rámci této práce musí zůstat omezeno na takové zdroje, které jsem měla při psaní práce k dispozici. Nakonec bych ráda učinila srovnání s teorií „divadelního státu“

antropologa Clifforda Geertze a položila si otázku, nakolik lze jeho hodnocení předmoderní balijské monarchie přenést na novodobá představení v podání korejských států.

Pojem politického divadla je v odborné literatuře již dobře zaveden, stejně tak je běžně diskutován, zejména zásluhou Toma F. Drivera, Ronalda L. Grimese a jiných autorů, kteří se věnují oběma oblastem, i vztah mezi divadlem a rituálem. Novější literatura, počínaje Marcem Abélèsem, tento trojúhelník logicky doplňuje a zavádí rituální studia také do politické oblasti. Tato práce by měla být skromným příspěvkem k rychle se rozvíjícímu směru politických rituálních studií, ale zároveň si svého tématu musí všimnout i z hlediska divadelního, protože přece jen stále ještě tvoří potřebnou spojnicí mezi oběma odvětvími. Nemohu nechat bez povšimnutí ani další tradičně kulturní souvislosti mezikorejských summitů, které slouží jako rámec a zdroj odkazů, jejichž prostřednictvím mohou účastníci a pozorovatelé politické divadlo nebo politické rituály identifikovat a uchopit. Nebudu se však pokoušet o systematické porovnávání jednotlivých aspektů novodobého státního rituálu s korejskou minulostí, kdy rituální charakter mnoha státních úkonů, včetně diplomacie, byl pravděpodobně více uvědomělý a v každém případě se řídil předpisy konfuciánského, případně buddhistického, kánonu a zvyklostmi sinocentrického mezinárodního systému, ve kterém si Korea udržovala prvořadé postavení. Jedinou výjimkou budou případy, kdy moderní politické představení na historickou praxi přímo odkazuje, například v případě setkání na hoře Päktu.

Z výše uvedeného vyplývá, že rituální charakter dnešních státních a politických úkonů považují za relativně méně uvědomělý. To si zasluhuje vysvětlení. Především, netvrdím, že tomu tak je ve všech případech. Existuje celá řada státních rituálů, jejichž rituální charakter je téměř všem účastníkům zřejmý. Jsou to taková vystoupení jako korunovace, oslavy státního svátku, státní pohřby, nebo slavnostní zahájení. To znamená úkony, které buďto navazují na starou tradici státního rituálu (a vedle korunovace do této kategorie patří také její následník, inaugurace), nebo jsou státní verzí rituálu rozšířeného v obecném kulturním prostředí, nebo konečně slouží zvýraznění události, která by jinak mohla proběhnout čistě technickým způsobem (nově zvolení poslanci by prostě přišli do budovy parlamentu a začali zasedat).

Na druhou stranu, nechci samozřejmě tvrdit, že všechny státní úkony mají čistě rituální charakter a jejich účastníci si to jen někdy neuvědomují. Stát plní ve společnosti celou řadu

funkcí, které mají závažnou materiální podstatu, jako například přidělování finančních prostředků, definice a stíhání zločinů, nebo dokonce vyhlášení války; rituál může plnění těchto funkcí doprovázet, ale rozhodně je nevyčerpává. Může být i nepřítomen. Dejme tomu, že proces přijímání státního rozpočtu v parlamentu označíme za rituál, protože jednání má řadu ceremoniálních pravidel. Ale expert, který projednávané podklady připravoval v soukromí své pracovny, s nejvyšší pravděpodobností žádný rituál neprováděl, i když pracoval ve službách státního orgánu a účastnil se plnění jeho funkce. (Samozřejmě je dost dobře možné, že konal celou řadu drobných „rituálních“ úkonů, které jsou jeho osobním návykem; ty ale nepředstavují rituál jako takový, nýbrž spíše jen *ritualizování*: Driver 1998, 12–31; Grimes 2014, 35–39.)

I při těchto krajnostech však stále zůstávají dvě možné situace, které dávají účastníkům a pozorovatelům možnost skutečně rituální charakter představení podcenit. Může jít jednak o úkon s materiální podstatou i rituálním představením, například veřejné soudní jednání, kde méně citlivý pozorovatel bude trvat na tom, že materiální složka je to jediné, co se děje, jednak o takový případ, že úkon je výhradně představením, ale pozorovatel nepřipustí, že tomu tak je. Existuje tendence význam rituálu přehlížet, nebo jej považovat za něco negativního, projev zaostalosti, záměrné ohlupování lidu; tato tendence působí v evropském myšlení od doby osvícenství a zvláště silně se vyhranila ve filozofii dialektického materialismu, která historicky pomáhala formovat názory na chování státu v KLDŘ, ale bez odezvy nezůstala ani ve studentském hnutí v Korejské republice. Pro politické myšlení KLDŘ jsou důsledky poněkud paradoxní: na jedné straně neobyčejně silný státní kult (ať už mu budeme připisovat „tradiční“, „monarchistický“ nebo „moderní“, „stalinistický“ charakter), na druhé neoblomné tvrzení, že počínání téhož státu je vědecké a racionální. Méně extrémní podceňování rituálu ovšem podporují i další myšlenkové proudy v Koreji, které historicky navazují buďto na evropské osvícenské názory, nebo na východoasijské konfucianství. Dá se tedy očekávat, že alespoň někteří korejští i zahraniční pozorovatelé se jedné nebo druhé chyby dopustí.

Jaká tedy je skutečná pozice mezikorejských summitů mezi zmíněnými možnostmi? V této práci se pokusím prokázat, že velmi podstatnou část jejich významu tvoří představení, a toto představení má výraznou rituální složku. Summity zároveň slouží i jako příležitost k technickému jednání o konkrétních otázkách vztahů mezi korejskými státy, ale zkušenosti

z Koreje i odjinud ukazují, že právě tato část programu může úspěšný průběh summitu ohrozit, pokud se projednávají otázky, které zůstávají předmětem ostrých sporů. Za dobře připravený považuji takový summit, jehož výsledek je předem daný. Toho lze docílit důkladnou přípravou mezi nižšími instancemi. Zázračné rozuzlení komplikovaných problémů díky velkorysému státnickému rozhodnutí, přijatému při vzájemné rozmluvě mezi shromážděnými veličinami – to je summitová továrna na sny, svůdná představa, kterou se sotva kdy podaří uskutečnit. Daleko spíše takové olympanství, bere-li se příliš vážně, hrozí skončit krachem summitu, mnohdy i vzájemnými urážkami. Z tohoto hlediska si mohu dovolit konstatovat, že mezikorejské summity byly ve většině případů dobře připraveným představením, a proto také úspěšným.

K odkazování audiovizuálních pramenů používám čísla ve <špičatých závorkách>. Příslušné údaje čtenář najde v seznamu před soupisem použité literatury. Záznamy dále dělím na dvě skupiny, korejské, označené arabskými číslicemi <1>, <2>... atd., a ostatní, které v seznamu následují po korejských a jsou označeny malými římskými číslicemi <i>, <ii>... atd.

2. Pojem *summitu*

Slovo *summit* pochází z angličtiny, kde (jako zkomolenina z francouzského *sommet*, které vzniklo přímým vývojem z latinského slova *summum*) původně znamená „vrchol hory.“ Ukrajinský historik Serhii Ploky uvádí, že v politickém smyslu tohoto slova poprvé užil britský premiér Winston Churchill roku 1953, když hovořil k britskému parlamentu o vůli k míru „*at the summit of the nations*.“ První summit, pro který se tohoto označení užívalo, se pak konal roku 1955 v Ženevě mezi představiteli USA a SSSR. Ploky se domnívá, že i když hlavy států se příležitostně setkávaly od dávné minulosti, letecká doprava taková setkání značně usnadnila, čímž vnesla do diplomacie stejně významnou revoluci jako do vedení války. Na tomto základě považuje za první summit v historii mnichovskou konferenci v září 1938, na kterou britský premiér Neville Chamberlain přicestoval letecky. Dále pak uvádí konference Spojenců během 2. světové války, které praxi „osobní diplomacie“ dále posílily. Vrcholné období summitů představovala studená válka, za níž summity USA a SSSR poutaly pozornost médií; po jejím skončení měl v 90. letech minulého století tento pojem z mezinárodních vztahů „takřka zmizet“ (Ploky 2014, 3–4).

Takto technicky a historicky vymezené pojetí summitu jsem se rozhodla ve své práci neaplikovat. Akceptuji však charakteristické rysy summitu, které Plokhého přístup implikuje: summit je (1) forma osobní diplomacie (2) mezi nejvyššími představiteli států nebo soupeřících mocí v jednom rozděleném státě (3) usilující o řešení vzájemného konfliktu nebo jiné sporné otázky a (4) založená na fyzickém setkání těchto představitelů. Poslední bod je usnadněn existencí moderní dopravní technologie, její užití však není podmínkou. Použití pojmu pro dobu před jeho vznikem tedy nechávám otevřené, ať se jedná o mnichovskou konferenci nebo setkání chetitského panovníka s egyptským faraónem. V této práci nicméně nebudu označení *summit* používat pro žádné události před rokem 1955.

Ploky upozorňuje na další terminologický problém: připomíná, že sovětská média slovo *sammit* použila historicky poprvé u příležitosti setkání prezidentů Bushe a Gorbačova v červenci 1991. Do té doby převládala formulace *vstreča na vysšem urovně*, tedy „setkání na nejvyšší úrovni,“ takže zavedení anglického termínu bylo považováno za projev širších politických a ideologických změn (Ploky 2014, 4). Podobně v korejštině se používá výrazu *čöngsang hödam*, „vrcholové setkání,“ patrně jako kalku z anglického *summit meeting*.

K těmto výrazovým rozdílům mezi různými jazyky nepřihlížím a všechny ekvivalentní termíny překládám jako „summit,“ pokud si kontext nevyžádá doslovnost.

Přirovnání k vrcholu hory vychází patrně z postavení účastníků summitů na vrcholu státní hierarchie, ale nelze přehlédnout jeho kulturní konotace. V mnoha kulturách jsou hory spjaty s náboženstvím. Antické Řecko mělo své bohy, sídlící na vrcholu Olympu, s horami jsou spojování bohové starých Slovanů, Skandinávců a Indů, a také korejský Tangun se narodil na hoře Paktusan, která už se ostatně stačila zařadit mezi místa konání mezikorejských summitů. Budu tuto konotaci, tento aspekt summitů, který zdánlivě povyšuje jejich účastníky nad úroveň běžných smrtelníků, nazývat *olympanstvím*. S olympanstvím je spojen rovněž charakteristický rys mediální prezentace summitů: snaha navodit dojem dějinného přelomu, daného tím, že *právě tyto* významné osobnosti *se právě v tomto* historickém okamžiku sešly. Proti olympanství však stojí také aspekt *smrtelnictví*, protože zároveň s tím, že jistí lidé ztělesňují politické směry a mocnosti, dávají jim přístupnější podobu, doslova lidskou tvář.

Summit tedy chápu jako **dramatické představení při kterém vystupují nejvyšší státní představitelé jako herci v roli tvůrců dějin**. Jak ještě připomenu při srovnání mezikorejských summitů se sovětsko-americkými, zkušenost ukázala, že tento úkol nejlépe splnily právě ty summity, na kterých došlo jen k potvrzení dohod, předem pečlivě připravených nižšími instancemi.

Summity se dají rozdělit na bilaterální a multilaterální; protože mezi nimi existuje řada odlišností, budu v této práci srovnávat mezikorejské summity převážně jen s jinými bilaterálními. Za zmínku také stojí, že divadelní obraz dějinného přelomu se poněkud vytrácí, konají-li se summity příliš často, a takřka mizí, pokud jde o pravidelně, např. každoročně, pořádané akce, a pokud diskutovaná témata zastoupené státy nerozdělují na výrazné tábory, což je mnohdy právě případ multilaterálních summitů. Neztrácí se však olympanství, protože to umožňuje realizovat i další dramatický výstup, vhodný právě pro podobné příležitosti: obraz shromážděných „bohů“, rokujících na „vrcholu hory“ o věcech světa, nad kterým „panují.“

3. Teoretické předpoklady

Tom F. Driver v předmluvě ke své knize mapuje představení (provádění, *performance*) do modelu v podobě kruhu, který proti sobě staví čtyři póly: módy rituální a divadelní (převzaté od Richarda Schechnera), zpovědní a etický. V každém představení jsou všechny tyto módy více či méně přítomny, přičemž při vystoupení divadelního souboru převládá divadelní mód, dimenze zábavy (*entertainment dimension*), a ustupuje rituální mód, dimenze působení (*efficacious dimension*), kdežto u náboženského rituálu je tomu naopak. Zároveň však divadlo nemůže a nemělo by rituální mód postrádat, stejně tak rituál neznamená představení zcela zbavené divadelního módu. Pokud však představení zachází příliš daleko směrem k protilehlému pólu, stává se, slovy Søreny Kierkegaarda, že „v divadle nacházíme, co bychom měli nacházet, nebo co jsme kdysi nacházeli, v kostele,“ případně naopak. Druhá polarita se vztahuje stejnou měrou k divadelnímu i rituálnímu představení. Na jedné straně se nachází zpovědní mód, osobní / existenciální dimenze (*personal/existential dimension*), na druhé etický mód, tedy veřejná / politická dimenze (*public/political dimension*). Představení, kterému zcela chybí etický mód, podle Drivera svádí člověka ke ztrátě veřejné zodpovědnosti; opačný extrém, ztrátu všech ohledů na dobro jednotlivce, ztělesňují shromáždění a průvody pořádané totalitními režimy. V každém představení bychom měli hledat všechny čtyři módy, i když jejich vzájemný poměr se mění (Driver 1998, xi–xvi).

Rituální mód tedy definuje v první řadě dimenze působení, to, že přináší nějakou změnu existujícího stavu věcí. Příkladem mohou být přechodové rituály: svatební obřad, ať už církevní nebo laický, je podmínkou vzniku manželského stavu; vysvěcení je podmínkou vstupu do stavu mnišství. Další skupina zahrnuje rituály léčebné nebo očistné; existují i rituály prováděné pravidelně, například svaté přijímání (při kterém se podle římskokatolické doktríny chléb a víno promění v tělo a krev Krista) nebo modlitba. V případě modlitby jsou dvě možné interpretace přeměny, které je obřadem dosaženo: buďto že je modlitba božstvem přijata, vyslyšena, „zabrala“, nebo že je ustavením nových vztahů, vzájemných vztahů mezi modlícími se, božstvem, ke kterému se modlí, a osob nebo okolností, za které se modlí. Tato definice však není vyčerpávající. Driver připomíná příklad, na který poukázal Meyer Fortes: dopravní policista provádí fyzické pohyby (je tedy přítomna základní podmínka, *performance*) a jejich prostřednictvím dochází ke snadno pozorovatelné změně stavu. Provádí snad rituál? Obvyklou odpovědí na tuto otázku je, že rituál vyžaduje také posvátný kontext.

Driver ale navrhuje širší pojetí, podle kterého rituál invokes přítomnost a konání *neviděných sil*, které nemusí vždy být nadpřirozené, může jít také o síly přírodní, společenské, státní nebo psychologické. Tyto síly bývají buďto nezobrazené, nebo reprezentované symboly. Rituál tedy mívá často také symbolickou nebo komunikativní složku, jejich význam je však vedlejší, základní charakteristikou rituálního módu je *přeměna prostřednictvím neviděných sil* (Driver 1998, 79–106).

Pokud jde o zpovědní a etický mód, Driver je rozebírá převážně v souvislosti s rituálním, ke kterému mají podle jeho mínění blízko; není úplně jasný jejich vztah k divadelnímu módu. Zpovědní mód (*confessional mode*) je nesnadné „přeložit“ do češtiny. Anglické slovo *confession* může v češtině odpovídat „zpovědi“, „vyznání“, ale i „doznání“. Driver bere v úvahu všechny tyto významy a ukazuje, jak souvisejí s vírou (*faith*), kterou v souladu s Wilfredem Cantwellem Smithem považuje za osobnostní orientaci, ostře odlišenou od *belief*, „mínění“, „zastávání nějakého názoru“, „víra v nějakou náboženskou nebo jinou doktrínu.“ Domnívám se, že v současném českém jazyce se tyto nuance do značné míry ztrácejí. Driver dále ukazuje, jak zpovědní mód přímo přechází v etický: vyslovením osobního vyznání (náboženského či nikoliv) člověk zaujímá určitou pozici sám před sebou nebo před druhými a je tak připraven zastávat ji také veřejně. Vzhledem k tomu, co bylo řečeno výše, chápe toto patrně jako ideální případ narozdíl od situace, kdy je jeden nebo druhý mód přítomen v izolaci od svého protějšku (Driver 1998, 107–128).

Jaká bude pozice mezikorejských summitů v tomto modelu? Pokud jde o druhou popsanou polaritu, dá se říct, že politická představení samozřejmě tíhnou k etickému módu, tedy k dimenzi, která na politické a veřejné záležitosti přímo odkazuje. Tak tomu je i v případě summitů, které prvoplánově vyjadřují zájem zúčastněných států, rozděleného národa nebo celého mezinárodního společenství. Mají však i výrazně osobní stránku, právě proto, že státy jsou na nich zastoupeny svými nejvyššími představiteli, tedy *lidmi*. Tak je výrazně zastoupen také zpovědní mód a osobní vztahy mezi zúčastněnými státníky se často stávají přímo součástí představení. Složitější je otázka působení na diváky, protože to je silně modulováno jejich individuální povahou a názory: jedna osoba může při pouhém spatření nějakého státníka hystericky předstírat mdloby, ohromena jeho popularitou nebo kultem osobnosti; jiná se nezdrží stejně vášnivých projevů nenávisi, třeba se i pokusí o atentát (summity zpravidla doprovázejí přísná bezpečnostní opatření); a snad pro většinu tentýž státník bude jen dobrácký

/ neškodný / zlomyslný stařík, v závislosti na jejich a jeho politických názorech. Tak široké spektrum možných reakcí se ovšem vymyká vědecké práci, která není založena na průzkumech veřejného mínění. Budu ale věnovat pozornost opačné straně tohoto vztahu, tedy úkonům, které se určitou reakci v divácích *snaží vyvolat*.

Řekla jsem, že na summitech se výrazně uplatňují oba módy, etický i zpovědní. Ale narozdíl od situace, kterou diskutuje Driver, v tomto případě se etický mód jednání zdá předcházet zpovědnímu; nejprve se obě strany dohodnou uspořádat summit a teprve pak, v jeho průběhu, navazují státníci osobní kontakt, svěřují se sobě navzájem nebo prostřednictvím novinářů veřejnosti se svými pocity. Na tento proces je možné pohlížet dvěma způsoby: buďto cynicky, jako na emoce předstírané v zájmu diplomatického úspěchu summitu nebo získání sympatií vlastních voličů, podřízených, v neposlední řadě i veřejnosti ve druhém státě; nebo jako upřímnou snahu o vzájemné poznání a sblížení, v případě negativních projevů pak pochopení nemožnosti komunikace. Samozřejmě jenom sami účastníci mohou vědět, co opravdu cítí. Vnější pozorovatelé si však běžně vytvářejí názor, podle kterého projev politiků přiřazují k prvnímu nebo druhému případu. Pro účastníky i diváky platí, že pokud jednání považují za cynické, budou jej chápat jako představení v divadelním módu (což mohou a nemusí schvalovat), pokud za upřímné, přikloní se blíže k rituálnímu vnímání, uznají, že osobní setkání významným způsobem změnilo vzájemné vztahy mezi účastníky summitu (což také mohou, ale nemusí schvalovat). V tomto směru tedy považují rozdíl mezi divadelním a rituálním módem za subjektivní a nebudou se problémem upřímnosti či neupřímnosti jednání v dalším textu zabývat. Soustředím se na ty aspekty, které lze zařadit na základě známých skutečností.

Z této úvahy alespoň jasně plyne, že protipól mezi rituálním a divadelním módem jednání se může lišit od člověka k člověku a tím spíše i od jednoho summitu k jinému. Driver jistě nezamýšlí tento protipól jako měřitelnou veličinu, která by se dala přesně vypočítat, ale je možné například konstatovat, že na summitu G20, několika vzájemně si odlehlých států, jejichž zájmy a politika je nedělitelně na výrazně definované podskupiny, se představení rituálnímu módu značně vzdaluje a do popředí se dostává mód divadelní, dimenze zábavy, nejčastěji v podobě individuálních drobných střetů nebo vzájemných komplimentů mezi přítomnými státníky, příznačně vzdálených tématu summitu. Mezikorejské summity jsou přesně opačný případ.

Je to způsobeno jednotou a rozdělením korejského národa. Na jednu stranu pocíťovaná jednota (ve smyslu *imagined community* podle Benedicta Andersona) dává mezikorejské diplomacii zvláštní naléhavost a sdílená korejská (i obecně východoasijská) kultura je zdrojem bohatého symbolického i rituálního jazyka, který umožňuje tuto jednotu vyjádřit; na druhou stranu rozdělení a válka, lidská tragédie a politické nepřátelství postavily mezi oba státy mocnou duchovní bariéru, jejímuž odstraňování může rituální představení právě napomoci. Tak je mezikorejským summitům předurčena i úloha obřadu, obnovujícího a vyjadřujícího jednotu korejského lidu.

Summity mohou alespoň teoreticky vést k přeměnám všech tří typů, které Driver uvádí: jako přechodové rituály (například od příměří k míru), rituály léčebné či očištné (odstranění či odčinění nepřátelství, zlé vůle, válečného traumatu, ale i zla fyzicky přítomného, třeba rozdělení rodin nebo uzavřenosti hranice), i vytvoření vztahů (mezi vládami, politiky, lidem na obou stranách linie příměří, i společných vztahů ke třetím stranám). Z neviděných sil, které přeměnu způsobí, je samozřejmě přítomna státní moc, symbolicky reprezentovaná samotnými účastníky, ale také síly společenské a psychologické.

Tím vším samozřejmě není popřena přítomnost divadelního módu. Naopak, summity znamenají i vrchol politického divadla jako zábavy, podívané pro korejské i mezinárodní publikum, která má svou režii, pečlivě vybrané obsazení, jeviště a rekvizity. V následujícím textu tedy budu věnovat pozornost také oběma stranám této polarity, divadelnímu i rituálnímu módu mezikorejských summitů.

Podle Driverovy knihy existují tři hlavní „dary“ rituálu, tři hlavní účinky, které rituál může mít na lidské společenství. Prvním, a pro Driveru nejméně důležitým, je „pořádek“ (*order*). Na nejjednodušší úrovni jde o samotný pořad úkonů při provádění rituálu, který už pro účastníky může být psychologickou útěchou, prvkem stability a neměnnosti ve světě plném nejistot. Ale spojitost rituálu s pořádkem zachází ještě dále. Rozvíjeje myšlenky Roye Rappaporta, Driver ukazuje, že účast na rituálech pomáhá udržet pořádek také ve společnosti a dokonce ve vesmíru, přesněji tedy v tom, jak daná komunita „uspořádání světa“ vnímá. Odmítá však Rappaportův názor, podle kterého je takový pořádek nutně neměnný (Driver 1998, 131–151).

Připouští nicméně, že rituální pořádek může být neměnný, a tím podporovat i negativní stránky, nespravedlnost života v dané společnosti. Proto za důležitější „dar“ rituálu považuje „pospolitost“ (*community*). Tato pospolitost je důsledkem společného provádění rituálu, agrese, která se přitom uvolňuje (agrese v doslovném smyslu, jako pohyb směrem k druhému, který může být nepřátelský, ale i „milostný“, *loving*), a liminality, to znamená stavu, kdy se člověk vymyká běžným společenským kategoriím. Liminalita byla původně popsána v souvislosti s přechodovými rituály, jako „prahový“ stav (lat. *limes* „práh“), kdy jedinec už nepatří ke své dřívější kategorii („dítě“, „cizinec“), ale ještě také ne k nové („dospělý“, „jeden z nás“). Agrese a liminalita vedou k zesílenému pocitu pospolitosti (Turnerova *communitas*) jako všeobecnému společenskému poutu, které už není, a zároveň ještě není, rozloženo v množství strukturních vazeb. Rituál tak může přinášet zesílený pocit pospolitosti (Driver 1998, 152–165).

Poslední z „darů“, „přeměna“ (*transformation*) souvisí s otázkou magie. Magie je takové uplatnění rituálu, které směřuje ke konkrétnímu cíli, ne jako výzva, ale jako „práce“ (*work*), jejímž výsledkem dosažení určité změny přímo bude. Rituál tedy má také tu funkci, že invokes neviděné síly, aby dosáhl určité přeměny. Rituál je sám přeměnou celkové situace, která působí na subjekt i objekt a je vedena silnou touhou po dosažení nějakého výsledku. Přeměna celkové situace znamená, že rituál působí nejenom na požadovaný cíl, ale také vede své účastníky k přizpůsobení existujícím nebo možným okolnostem. Rituál je ztělesněním změny, přehráváním nějaké odlišné situace, po které jeho účastníci touží. Pro Drivera nejvýznamnějším uplatněním rituálu je „sociální magie“, jejímž prostřednictvím přispívá k přeměně celé společnosti. Není třeba dodávat, že tady se dostáváme do těsné blízkosti politických rituálů, i když Driver uvádí příklady, které přes politický cíl zároveň přísluší náboženství, jako například křesťansky pojaté vymítání apartheidu v Jihoafrické republice (Driver 1998, 166–192).

Jestliže tedy uvážíme mezikorejské summity jako rituály, nebo alespoň připustíme, že mají rituální stránku, jaké „dary“ přinášejí? Můžeme uvážit všechny tři. Pokud jde o pořádek, lze rozlišit různé úrovně, na kterých summity působí. Nejlákavější jistě je celokorejská úroveň, obnovení „přirozeného“ nebo prostě žádoucího pořádku na Korejském poloostrově a v korejském národě. Tento cíl je nadále vzdálený (a má patrně odlišnou podobu v představách

různých aktérů). Pojem pořádku ovšem těsně souvisí také s pojmem míru jako nepřítomnosti rozvratu, násilí, válečné zkázy. Alespoň jako potvrzení příměří na poloostrově summitu celokorejsky působí. Zároveň však lze hovořit také o pořádku na úrovni obou jednotlivých států, potvrzení jejich správného uspořádání, které se vyjevilo úspěšnou účastí nejvyšších představitelů na summitu. Rituál summitu mohl přispět k upevnění obou korejských mocí.

Potvrzení společenství je už na celokorejské úrovni možné vysledovat daleko spíše. Vedle bezprostředních účastníků se milióny Korejců staly svědky summitů díky zprostředkování médií, a i když to bylo v obou částech poloostrova odlišně laděné, stále posilovalo pocit společné příslušnosti ke sdílené kultuře. Působení na úrovni samotných státníků samozřejmě podléhá jejich výchozím představám, je možné se jen dohadovat, jak společná účast na tolika rituálních představeních změnila předcházející mentální dispozice. Konečně, atmosféra summitů jistě pomohla upevnit vnitřní solidaritu zúčastněných skupin, nejenom obou vyjednávacích týmů, ale také účastníků jednotlivých vystoupení, od uvítacích výborů přes divadelní, taneční a hudební soubory až po novináře, kteří se shromáždili, aby o summitech podali zprávu. A další takové společenství můžeme vidět také v lidech, kteří čekali na zprávy o svých blízkých, oddělených od nich linií příměří.

Zůstává otázka přeměny. Tady jasně převládá celokorejské hledisko: usiloval rituál summitů o celkovou transformaci situace na Korejském poloostrově? Existují důkazy, že některé jednotlivé účastníky přivedly k zapojení méně vznešené podněty, ale jisté je, že mnozí Korejci byli vedeni buďto k účasti, nebo k podpoře summitů nepředstíraným nadšením, horujícím právě pro takovou transformaci.

Přítom Tom F. Driver, který se rituály zabývá také jako teolog, blízký latinskoamerické *teología de la liberación*, ve své knize před čtenáře staví tři základní teze o rituálech: (1) i když existují také četné opačné případy, rituály mají často, a v ideálním případě, velkou moc; (2) této moci by mělo být užíváno nikoli k upevnění konformity s něčím starým a zavedeným, ale naopak k usnadnění různých přeměn; a (3) skutečně etická je taková transformace, která vede ke větší svobodě (Driver 1998, xi). V závěru této práce se pokusím zhodnotit mezikorejské summitu také z hlediska souladu s tímto pojetím úkolů, které by si podle Driverova rituály měly na sebe brát.

Jeho teorie samozřejmě může být vystavena kritice. Například pokud připustíme, že rituál invokes neviděné síly, a do této kategorie řadíme i tak světskou sílu, jako je státní moc, zmíněný problém dopravního policisty na křižovatce není vyřešen. I efekt jeho pohybů se totiž odvíjí od státní moci, která definovala pravidla silničního provozu, určila policistu za svého zástupce a jako takového jej označila uniformou, stanovila dokonce přesný význam pohybů, které provádí; můžeme tedy nadále tvrdit, že dopravní policista provádí rituál přesně podle podané definice. Snad by bylo možné problém vyřešit odkazem na přítomnost nějakého psychologického efektu, například „vnímání slavnostnosti“; pro účely své práce se spokojím podmíněným přijetím Driverovy definice s poukazem na to, že rituál mezikorejských summitů zřejmě odpovídá *záměru* jeho teorie. Driver také trvá na tom, že reálný transformativní účinek rituálů není omezen na duševní účinky jako posílení odhodlání účastníků nebo demonstrace jejich záměrů vůči okolí, není však zcela jasné, jaké jiné účinky by to měly být. To naštěstí na použitelnost teorie nemá vliv.

Ronald L. Grimes je toho názoru, že vlastní teorie *rituálních studií* dosud neexistuje (Grimes 2014, 33; přesto věnuje část publikace různým teoriím *rituálu*), a jeho kniha v souladu s tím nabízí spíše uspořádanou řadu nástrojů a pojmů, které se při interpretaci rituálu dají využít. Zabývá se také otázkou vzniku rituálů (Grimes se svými studenty za pomoci zkušeností z experimentálního divadla vytvářel nové rituály), která při složitosti a mnohotvárnosti kulturních a jiných vlivů, působících na podobu představení mezikorejských summitů, daleko přesahuje možnosti této mé práce. Přestože Grimes nepředkládá ucelenou teorii, je mnohé v jeho díle koncepčně blízké Driverovu pojetí a oba autoři na sebe navzájem často odkazují. Proto budu v následujícím textu používat také Grimesovy interpretační prostředky, které umožňují dále upřesnit naše chápání představení v rituálním módu.

Grimes také hovoří o různých módech rituálu, které nazývá jeho senzibilitami (*sensibilities*; Grimes 2014, 35). Aby nedocházelo k záměně se Schechnerovými a Driverovými módy, budu v češtině pro Grimesovy užívat výhradně tohoto druhého termínu. Stejně jako u Driverova, ani Grimesovy senzibility se navzájem nevyklučují (Grimes 2014, 44). Lákavá je možnost tyto senzibility přímo mapovat do rituální oblasti Schechnerova a Driverova modelu se vztažením ke zpovědnímu a etickému módu, ale protože autoři sami se takového pokusu dosud zdržují, nebudu na tomto místě podobný kombinovaný model vynucovat.

Senzibility rituálu se odlišují podle různých kritérií: podnět, který rituální představení uvádí v život, společenský význam rituálního chování, nebo účel, který účastníci rituálu sledují. Jako první uvádí Grimes ritualizování (*ritualization*), často repetitivní chování, které vychází z přirozených impulsů a setkáváme se s ním u lidí i u zvířat (Grimes 2014, 35–39). Má nepochybný význam pro vznik rituálního chování vůbec, ale jedná se obvykle o individuální, soukromé projevy a v souvislosti s korejskými summity se jím příliš zabývat nebudu.

Druhá senzibilita je v souvislostech této práce už podstatně významnější. Jde o dekórum (*decorum*), chování naučené jako základ společenské interakce a kulturně podmíněné. Nejčastěji se odbývá v základních projevech každodenního života, jako třeba pozdrav nebo způsob chůze po chodníku a chování k ostatním chodcům, ale může se stát i základem důmyslného a vysoce stylizovaného představení; Grimes uvádí příklad japonského čajového obřadu (Grimes 2014, 39–41). Toto téma je v mezikorejských souvislostech potenciálně zajímavým předmětem dalšího studia: jak se chování lidí v obdobných situacích v obou částech Koreje od roku 1945 změnilo? Pokud vznikly odlišnosti, které by mohly vyvolat spory o správném průběhu představení summitů, přichází Korejcům na pomoc další kulturní okruh v podobě zvyklostí mezinárodní diplomacie. Skutečně, od prvního stisku rukou na červeném koberci, roztaženém po tarmaku letiště Sunan, můžeme si všimnout, že do mezikorejské interakce na summitech často vstupují momenty, přejaté z globální diplomatické kultury. Jedním zdrojem této kultury jsou i dřívější summity jinde, zejména mezi SSSR a USA. V tomto případě je neexistence domácí tradice vlastně nevyhnutelná, protože soužití různých korejských států bylo od 10. století až do roku 1945 neznámým jevem.

Jako třetí přichází na řadu ceremonie (*ceremony*); oproti předchozím je diferencovanější, intencionálnější a tím pádem je také vyšší pravděpodobnost, že sami účastníci své chování rozpoznají jako rituální. Hlavním kritériem, které odlišuje ceremonii od dekóra, je rozdíl mezi individuální a skupinovou interakcí; Grimes píše přímo „large-group political interaction“ a skutečně v této souvislosti zdůrazňuje hlavně nenáboženské rituály jako politická shromáždění nebo olympijské hry. Ústředním prvkem ceremonie je moc; účastníci se vzdávají části své individuality ve prospěch nějaké velké věci, pro kterou jsou připraveni položit vlastní život nebo skládat hold. Toto je od nich přímo vymáháno zákonem, ale zároveň se očekává, že tak budou činit ochotně, dokonce s radostí. Ceremonie často rozděluje svět na „my“ a „oni“, přičemž druhá strana je vyloučena, dokonce přímo karikována (Grimes 2014,

41–42). Napíšu rovnou, že mezikorejské summity pomáhají takovému pojetí problematizovat. Na jednu stranu obsahují řadu momentů, které jasně zapadají v ceremoniální senzibilitu rituálu: státní moc, nastoupení vojáci, organizované davy. Na druhou stranu však spojují národ, který byl a zůstává rozdělen, dvě strany jednoho z nejvyhrocenějších konfliktů moderní doby a dva státy, jejichž vzájemná izolace je v dnešním světě extrémní. Budu-li dále psát o ceremoniální senzibilitě, nekladu na její vylučující charakter tak silný důraz jako Grimes. I když je ceremonie národní, nemusí být vždy šovinistická, může naopak přijmout pozitivní hledisko „národa ve světě“, pacifismus a účast na světovém kulturním dědictví.

Čtvrtá senzibilita, magie (*magic*), má u Grimese velmi podobný význam jako u Drivera. Grimes netvrdí, že magie má jiný reálný účinek (samozřejmě narozdíl od očekávaného) než psychologický, a uvádí příklady, které jasně ukazují právě na psychologické faktory, jako například léčebné účinky placebo. Pozoruhodný je příklad nacistického „léčení“ Německa sjednocením Árijců proti Židům – naskytá se otázka, zda by nebylo vhodné *všechny* šovinistické rituály přiřadit právě k magické senzibilitě spíše než k ceremoniální. Nápadité je také upozornění na všudypřítomnou magii v reklamě; díky používání určitého produktu (léčivo, šampón) se máme „nějak“ stát tím, čím si přejeme být (Grimes 2014, 42–44). Také na mezikorejských summitech se setkáme s prvky této senzibility, jak už vyplývá například z mojí předchozí zmínky o Driverově „daru“ přeměny. Nesnaží se ostatně obě strany též „nějak“, tedy magicky, působit navzájem na svoje chování? Například prostřednictvím setkání s monumenty na počest socialismu? Takový motiv je ovšem spekulativní a nebudu se jím hlouběji zabývat.

Další senzibilitou je liturgie (*liturgy*). Všechny Grimesovy příklady se vztahují k formálním náboženstvím a jeho definice liturgickou senzibilitu popisuje jako rituální čin s ultimátním referenčním rámcem, jehož provádění je považováno za kosmickou nezbytnost (Grimes 2014, 44–47). Je tedy otázkou, jestli se při nenáboženských rituálech, jako jsou summity, dá o této senzibilitě hovořit. Bylo by patrně možné argumentovat, že víra v národní jednotu takový ultimátní rámec poskytuje, ale protože Grimes sám podobné sekulární imperativy považuje za charakteristiku ceremoniální senzibility a příklady liturgické uvádí výhradně z oblasti náboženství, budu jeho příkladu následovat. Liturgická senzibilita tak zůstane vyhrazena uvědoměle náboženským rituálům.

Šestá a poslední senzibilita, slavnost (*celebration*), se vyznačuje spontánní motivací a hravostí. K jejímu referenčnímu rámci patří také dramatický nebo estetický výraz (Grimes 2014, 47–49). Dá se tedy říct, že slavnostní senzibilita se nachází na přechodu k divadelnímu módu. I když u Grimese je postavena do určitého protikladu vůči ceremonii, kde se jedná o obřady vynucené, typicky státní mocí, příklad korejských summitů znovu ukazuje na možnost poněkud odlišné interpretace: ceremonie se snaží slavnost evokovat, uvést v život, a přinejmenším v některých případech se jí to daří. Jestliže summity mají politickou podporu značné části veřejnosti, jak ukazují alespoň na jihu průzkumy veřejného mínění a pozitivní publicita, není snad třeba pochybovat ani o tom, že také účast na doprovodných akcích je pro mnohé Korejce radostnou, slavnostní záležitostí.

Grimesova kniha také dává studiu rituálů k dispozici sadu praktických interpretačních nástrojů, příkladů otázek, popisujících aspekty každého rituálu. Jde o rituální prostor, určení míst, kde se rituál odehrává; objekty, které v rituálu hrají nějakou roli; rituální čas, tedy umístění rituálu v čase a jeho členění; zvuky a volbu jazyka, které k rituálu přísluší; identitu, přijímanou účastníky rituálu; a samotnou rituální akci, čin, úkony (Grimes 2014, 19–33). Tato část byla i v mojí práci nejdůležitějším vodítkem pro interpretaci vlastního obsahu mezikorejských summitů jako rituálu, ale i pro základní popis podrobněji rozebíraných audiovizuálních záznamů.

Poslední prací z oboru rituálních studií, na kterou se budu v dalším textu odvolávat, je kompendium od kolektivu autorů pod vedením Jense Kreinatha. V něm jsou podrobně rozebírány důležité pojmy a problémy z oblasti rituálu, často s přihlédnutím k historickému vývoji jejich zkoumání. Jan A. M. Snoek v první kapitole podává definici *rituálního chování*, která si zaslouží podrobnější srovnání, větu po větě, s realitou mezikorejských summitů, jako poslední důkaz aplikovatelnosti teorie rituálu na tyto summity (Kreinath et al. 2006, 13):

Rituální chování je specifický mód chování, odlišný od běžného chování. Ti, kdo jej provádějí, jsou (alespoň součástí) jeho vlastního publika.

Tyto podmínky jsou na summitech bezpochyby splněny. Summity představují výjimečné chování, a to i mimo kontext historického nepřátelství, a shromáždění státníci patří k osobám, dokonce v první řadě, které budou posuzovat úspěšnost akce, tudíž jsou i jejím publikem.

*Obecně vzato, všechny lidské činy mohou být součástí rituálního chování, včetně mluvních aktů. Nicméně v každém konkrétním případě bude **velká většina** z nich tradicí hodnocena jako správný rituální úkon.*

Relevantní tradicí v tomto případě může být diplomatický protokol, korejská politická kultura, dokonce i etiketa korejského královského dvora (jako při uvítání Kim Čöngüna v Pchanmundžömu). Pokud bychom tradici chápali úžeji, bylo by možné argumentovat proti charakterizování korejských summitů jako rituálů; v současných rituálních studiích však širší pojetí převládá (např. Abélès 1988, jakož i všechny tři citované teoretické publikace).

Mluvní akty (projevy, přípitky, pozdravy) jsou na summitech často příkladem rituálního chování.

***Většina** rituálního chování se odehrává na specifických místech a/nebo ve specifickém čase.*

Místa konání summitů hrají v jejich organizaci významnou úlohu a věnují jim zvláštní podkapitolu. Čas jejich konání vyplývá z předchozích politických jednání a zatím nebyl volen se záměrným odkazem na nějaké sváteční dny nebo na jiné historické události (summity samy vytvářejí historii, zejména první summit, nazývaný v některých pramenech prostě *Summit 15. června*: viz např. <1>).

***Většina** rituálního chování je **VÍCE** formálně stylizována, strukturována a standardizována než **většina** běžného chování. **Většina** rituálního chování je **ZALOŽENA** na předpisu (v angličtině *script*, což znamená též scénář).*

Splnění těchto podmínek zajišťuje nejčastěji diplomatický protokol. Samozřejmě při vícedenních summitech, jako byl ten první, existovaly četné přestávky v programu, ne všechen jejich čas byl naplněn rituálním chováním nebo divadelním vystoupením. Účastníci například spali. Audiovizuální záznamy tyto pasáže pochopitelně většinou vypouštějí.

***Většina** rituálního chování je **DO NĚJAKÉ MÍRY** záměrná a pro své účastníky symbolicky smysluplná.*

Jako politické a kulturní akty naplňují summity tuto část definice velmi úspěšně.

***Přinejmenším ti**, kdo hrají **AKTIVNÍ** úlohu, se považují za účastníky na neběžném chování.*

Mimořádnost chování během summitů je nápadná u všech účastníků, aktivních i relativně pasivních, dokonce i vnějšímu pozorovateli. Státníci, shromážděné davy, účinkující

v tradičních oděvech, vojáci na přehlídce, herci, zpěváci, tanečníci – pro mnohé z těchto účastníků šlo o jedinečnou a neopakovanou životní zkušenost.

Dá se tedy uzavřít, že politická představení, ke kterým mezikorejské summity patří, lze chápat jako divadlo i jako rituály; v souladu s Driverovou, respektive Schechnerovou, teorií budu obojí považovat za módy, které v různé míře bývají přítomny ve všech představeních a budu věnovat pozornost také Grimesovým senzibilitám rituálu a nástrojům jeho interpretace. Zatímco teorie a terminologie pro rituální stránku summitů je tím vyřešena, zbývá najít teoretický základ pro komentář o politickém divadle a jeho záznamech. Protože jsem neměla k dispozici žádnou teoretickou publikaci, která by se tímto tématem zabývala, obrátím se ke konkrétním aplikacím souvisejících pojmů.

V různých souvislostech se politickým divadlem naštěstí zabývá řada odborných prací. Jedním příkladem je text Carolyne King a Ericy L. Ball, věnovaný shromážděním „barevných“ Američanů (*Colored Conventions*) v období před občanskou válkou. Zatímco dosavadní literatura se většinou zabývá hlavně obsahem projevů a rezolucí, které z těchto zasedání vzešly, autorky poukazují na to, jaký význam pro delegáty a jejich současníky měla sama účast na politickém shromáždění s jeho pevně určenými rituály. Ty určovaly zasedací pořádek, kontrolu účasti, zpěv písní a pronášení modliteb, program diskuze, volbu mluvčích a způsob vedení debaty. Dohromady utvářely kolektivní zkušenost, jejímž prostřednictvím shromáždění svobodní černoši ztělesňovali republikánské ctnosti a potvrzovali svůj závazek žít jako aktivisté, odpůrci otrokářství, a prosazovat reformu. Zároveň prokazovali svoji schopnost účastnit se politického života, což bylo uváděno jako nutný předpoklad dosažení politické rovnoprávnosti (King a Ball 2019).

Autorky citují ukázky pravidel shromáždění, jak byla stanovena svolavateli nebo odhlasována účastníky, a dokumentují význam, který procedurálním otázkám náležel. Zdůrazňují význam precedentu (pravidla běžně odkazovala na pořádek dřívějších shromáždění, takže se s ním musel obeznámit každý, kdo se chtěl zúčastnit) a zvláštní péči věnovanou jazyku jednání (pro určitý návrh, např. zahájit hlasování o projednávané otázce, mohlo existovat přesně stanovené znění), což opět dokládá důraz na formální stránku všech úkonů. Ta přitom nebyla neměnná, naopak, diskuze o pořádku shromáždění a jeho schvalování byly důležitou součástí sezení; s časem a místem docházelo k různým obměnám. Zde autorky odkazují na koncept

politického divadla, zejména v (americké) politice první poloviny 19. století, jako dlouho zavedený pojem a uvádějí řadu publikací, které s touto myšlenkou pracují (King a Ball 2019).

Poněkud zvláštním typem politického představení se zabýval kolektiv Aleny Rybníčkové (2015). V tomto případě se jedná o umělecky stylizované vystoupení, do kterého jsou politici někdy zataženi zpočátku bez vlastního vědomí a očekává se jejich reakce; jindy jde o politickou demonstraci s nějakým uměleckým ozvláštňením. Protože to bývají představení humorná, jde vlastně o přesný opak předchozího případu: zatímco konvence barevných občanů USA imitovaly oficiální události zcela vážně, aby prokázaly způsobilost svých účastníků vstoupit do politického života státu, happeningy je zesměšňují, aby vyjádřily odmítnutí aktuální náplně tohoto politického života. V tomto směru se pochopitelně vzdalují také summitům.

V citované publikaci se autoři zabývají hlavně uměleckým záměrem, organizací happeningů a jejich úspěšností z hlediska ohlasu mezi diváky a předání zamýšleného sdělení. Je nepochybné, že podobné problémy mají na mysli také organizátoři mezikorejských summitů, ale vzhledem k jejich vysoce oficiálnímu charakteru a hlavně účasti úřadů KLLDR jako velmi uzavřeného státu není pravděpodobné, že by se o své zkušenosti podělili se srovnatelnou upřímností. Pro srovnání je poučná kapitola Momenty (Rybníčková et al. 2015, 39–55): Impulz k summitům vychází z politického vývoje, nápad nehraje ústřední roli (i když v režii summitů se jistě uplatní) a vzájemné postoje účastníků vyplývají zase z politické situace, ale autorčino varování, že organizátoři musí svůj postoj jasně pojmenovat, aby tak neučinil „protivník“, platí bezpochyby i pro oba účastníky summitu. Téma je při organizování summitu významný moment; pokud summit žádné výrazné téma nemá, bude neúspěšný, dojem zlomové historické události se nepodaří vyvolat (to byl podle mého názoru případ některých sovětsko-amerických summitů). Otevřenost vůči publiku je na summitech neobvyklá, jedna nebo obě strany ji mohou považovat za vysloveně nežádoucí a v každém případě je omezena bezpečnostními požadavky. Další moment, situace, je obvykle podřízen diplomatickému protokolu a předem připravenému programu summitu. (Velmi výjimečný byl v těchto dvou aspektech případ prvního meziněmeckého summitu v Erfurtu roku 1970, při kterém východoněmečtí občané prolomili policejní zábrany a docházelo ke spontánním projevům vzájemných sympatií mezi nimi a spolkovým kancléřem Brandtem; Müller et al. 1995, 399).

Na druhou stranu, volba místa a času, účastníků (i když zpravidla nikoli z řad náhodných kolemjdoucích) a úloh nebo rolí, které budou hrát, patří také při organizaci summitů k nejdůležitějším momentům a budu se jimi podrobněji zabývat (tato pasáž se nabízí ke srovnání s Grimesovými nástroji interpretace rituálů: Grimes 2014, 19–33). Samo setkání, navázání osobního kontaktu, je často významné přímo pro zúčastněné státníky, i když je někdy otázkou, zda v nich setkání skutečně probudilo takové pocity, o jakých veřejně mluví. Tím se dostáváme znovu ke Driverovu konfesnímu módu představení; jsou-li osobní pocity součástí politického divadla, není podle mého názoru koneckonců možné ani nezbytné posuzovat jejich autenticitu, mají svůj význam jako sdělení.

Tematiku, která značně souvisí se státními rituály a politickým divadlem, si vybral Morris Low (2006). Jeho publikace se zabývá fotografickým zobrazováním Japonska a japonského císaře. Vzhledem k tomu, že takové fotografie jsou často momentkami z různých představení, doprovázejících politický život státu, obsahuje jeho text mnoho postřehů, které jsou užitečné i pro potřeby mé práce. Je však nezbytné mít na paměti, že v případě fotografií se jedná o statický, fixovaný výjev, takže může zachycovat jen některé, záměrně zvolené aspekty představení. Moje vlastní práce vychází z filmových, přesněji televizních, pořadů, které zaznamenávají rovněž záměrně zvolené aspekty, ale zároveň se snaží ukázat všechny základní audiovizuální složky, které představení summitů mělo.

Protože pracuji převážně s audiovizuálními prameny, potřebovala jsem také najít způsob, jak jejich obsah zprostředkovat čtenářům. K tomu mi jako vzor posloužila publikace od Maxine Baker o režisérech dokumentárních filmů (Baker 2006), i když můj přístup je modifikovaný: rozebírám pouze dva záznamy, ale podrobněji; jinak by obsah práce byl příliš repetitivní. Protože objektem mého zájmu jsou samotné summity, samozřejmě summity tak, jak je dostupné záznamy zprostředkují, vkládám za každou pasáž transkriptu rozbor jejího obsahu. Filmových technik si všímám příležitostně, zejména s ohledem na vzájemné odlišnosti mezi různými záznamy a na způsob, jak zprostředkovávají téma summitů divákům.

4. *Politika mezikorejských summitů*

Novodobé mezikorejské vztahy se začaly rozvíjet 4. července 1972. Tehdy byla poprvé od korejské války přijata společná deklarace obou korejských států, podle které mělo být dosaženo znovusjednocení bez pomoci a intervence jiných států, mírovými prostředky; mělo být ukončeno vysílání propagandy proti druhé straně, vojenská agrese, a mělo být zamezeno všem ozbrojeným střetům; měla se zavést ekonomická, společenská a kulturní výměna, mezikorejské rozhovory organizací Červeného kříže, telefonní spojení mezi oběma vládami a společný výbor pro řešení sporů. Další jednání však stagnovalo, navíc zejména v 80. letech docházelo k provokativním akcím ze strany KLR, včetně zavraždění čtyř ministrů KR v Barmě 9. října 1983 a teroristického útoku proti letadlu Korean Air 29. listopadu 1987, který způsobil smrt 115 lidí (Chang a Kim 2011, 87).

Mezikorejský obchod se konečně začal rozvíjet koncem 80. let, 90. léta přinesla nejprve pokus o multilaterální podporu výstavbě lehkovodních jaderných reaktorů v KLR v rámci snahy zajistit ukončení jejího programu rozvoje jaderných zbraní a za účasti KR, od ledna 1998 pak i skutečnou ekonomickou spolupráci. Tehdy totiž KLR navštívil zakladatel Hyundai Čong Čujong a podepsal s tamními úřady dohodu o organizaci jihokorejských zájezdů na Kūmgangsan (Chang a Kim 2011, 87–88).

Cesta k této dohodě i k prvnímu summitu se otevřela se zvolením Kim Tädžunga prezidentem Korejské republiky. Ve svém nástupním projevu 25. února 1998 definoval tzv. „politiku slunečních paprsků“ (*hätpjöt čongčchäk*), která se zakládala na třech principech: netolerovat ozbrojené provokace, neusilovat o sjednocení na jednostranném základě a prosazovat mezikorejskou spolupráci, počínaje těmi oblastmi, na kterých se obě strany nejsnáze shodnou. Pro tuto politiku se vláda KR snažila získat podporu USA, Japonska a dalších států. 9. března 2000 prezident v projevu na Svobodné univerzitě v Berlíně oznámil připravenost Korejské republiky pomáhat KLR při budování infrastruktury, jmenovitě silnic, přístavů, železnic, elektrické sítě a komunikačních zařízení (projevu se přezdívalo „berlínská deklarace“, *Perüllin sönön*). Text deklarace byl předem doručen vládám KLR, ČLR, RF, Japonska a USA (Kim 2001, 14).

První reakce ze strany KLCDR měla podobu článku v *Rodong sinmun* z 15. března, nazvaného „Malpoda silčchön hängdongi čungjo hada“ („Skutečné činy mají větší význam než řeči“), ve kterém se sice psalo, že deklarace nepřináší nic nového, ale také, že pokud „jejich chování bude v souladu s naším zásadovým stanoviskem,“ mohou se rozhovory uskutečnit kdykoliv. Od 17. března do 8. dubna probíhala neveřejná jednání mezi oběma korejskými vládami v Šanghaji a Pekingu. 10. dubna (tři dny před parlamentními volbami v KR) byl severokorejskou stranou oznámen výsledek: „Na žádost prezidenta Kim Tädžunga se uskuteční jeho návštěva Pchjōngjangu od 12. do 14. června 2000.“ Tato formulace dávala najevo, že jihokorejská strana vystupuje v roli žadatele; během předchozích jednání navíc KLCDR kategoricky odmítla uskutečnit summit na nějakém neutrálním místě (Peking, Vladivostok, 38. rovnoběžka, nebo kdekoli jinde). Podle slov severokorejských diplomatů v Rusku měl summit potvrdit prestiž generálního tajemníka Kim Čōngila mezi elitou KLCDR a KLCDR mezi jihokorejskou veřejností a v mezinárodním společenství (Kim 2001, 15-16). Později bylo také zveřejněno, že vláda KR podpořila ochotu KLCDR k účasti na summitu tajnými finančními příspěvky (Chang Liao 2014, 1045–1046).

Summit nakonec proběhl ve dnech 13. až 15. června. Jeho výsledkem byla společná deklarace, ve které Kim Čōngil a Kim Tädžung uznali, že návrhy jejich vlád na znovusjednocení Koreje obsahují podobné prvky a přislíbili výměnu návštěv mezi rodinnými příslušníky, jakož i zvyšování vzájemné důvěry ekonomickou i jinou spoluprací. V následujících měsících na summit navázala řada setkání nižší úrovně a uzavírání mezikorejských dohod, zejména ekonomických (Ha 2001, 30–31). V únoru roku 2001 však došlo k neshodám ve věci rodinných setkání a KLCDR pak snížila počet vzájemných návštěv, i když stále dávala najevo, že má zájem v procesu budování vzájemné důvěry pokračovat (Ha 2002, 57-58). Nastala tak znovu určitá stagnace v mezikorejských vztazích, byť na pokročilejší úrovni.

Následující prezident Korejské republiky, No Muhjōn, pokračoval v Kim Tädžungově politice. Oproti dřívější motivaci pro „politiku slunečních paprsků,“ tedy snaze o posílení reformních tendencí v politice KLCDR vytvářením příznivějších podmínek pro její mezinárodní angažovanost, přibyly nové argumenty, jmenovitě humanitární závazky, snaha zabránit kolapsu KLCDR a vytváření protiváhy ekonomickému sblížení KLCDR s ČLR (Haggard a Noland 2008, 111). Posledně jmenovaný jev byl přesně v duchu původní Kim

Tädžungovy argumentace i snahy o zlepšení ekonomické situace na severu, což je asi také důvod, proč Haggard a Noland označují No Muhjónovo zdůvodnění za částečně rozporuplné.

Až těsně před koncem No Muhjónovy vlády, od 2. do 4. října 2007, se v Pchjōngjangu uskutečnil druhý mezikorejský summit. No Muhjōn a Kim Čōngil se dohodli na jednání o mírové smlouvě, která by nahradila existující příměří, a na ekonomické spolupráci včetně rozvoje přístavu Hādžu a zřízení společného pásma rybolovu ve Žlutém moři (Haggard a Noland 2008, 111–112). V prosinci téhož roku se však konaly volby nového prezidenta KR, a jejich vítěz I Mjōngbak podmiňoval další spolupráci ústupky ze strany KLDR v podobě větší otevřenosti a reforem. Jeho vláda zároveň výslovně odmítla implementovat společné deklarace z obou summitů. KLDR požadavky nového jihokorejského vedení odmítla také a mezikorejské vztahy opět ochladly (Moon 2009, 127–128).

V roce 2017 vznikla na Korejském poloostrově opět nová situace. Prezidentem Korejské republiky se stal Mun Čäin, bývalý spolupracovník prezidenta No Muhjōna (Heo a Yun 2019, 59). V KLDR mezitím moc už roku 2011 přešla do rukou Kim Čōngilova syna Kim Čōngūna. Roku 2017 čelila jeho vláda rozšířeným ekonomickým sankcím, kterých se tentokrát zúčastnila i Čínská lidová republika, její obchodní partner s podílem více než 90%, což způsobilo pokles celkového zahraničního obchodu o 15% a vývozu o 37%. Ve stejné době došlo k výměně výhrůžek vojenskou silou mezi představiteli KLDR a USA. Obojí bylo zaviněno programem jaderného zbrojení KLDR, jeho úspěchy však zároveň posílily obranyschopnost státu a sebedůvěru vedení. Tomu to také umožnilo nový obrat k hospodářským otázkám v rámci oficiální politiky současného rozvoje armády a ekonomiky, *pjōngdžin*. To všechno motivovalo KLDR k nebývalé diplomatické ofenzívě, ke které vedle mezikorejských summitů patřily také dvě schůzky Kim Čōngūna s americkým prezidentem Donaldem Trumpem a tři s čínským Xi Jinpingem (Shin a Moon 2019, 36–38).

Třetí mezikorejský summit se uskutečnil 27. dubna 2018 v Pchanmundžōmu, a tedy poprvé na jihokorejském území. Mun Čäin a Kim Čōngūn přijali opět společnou deklaraci, vyjadřující shodu ve třech oblastech: zlepšování mezikorejských vztahů, zmírňování vojenského napětí a vytvoření trvalého mírového režimu na poloostrově. Konkrétně to mělo znamenat zřízení společného styčného úřadu v Käsōngu, usnadnění spolupráce mezi soukromými občany, obnovení a modernizaci železničního i silničního spojení, obnovení jednání organizací

Červeného kříže na obou stranách o schůzkách rozdělených rodin, uznání principu sebeurčení v korejských otázkách, rozšíření dialogu na všech úrovních včetně nejvyšší, skoncovat s nepřátelskými akcemi na zemi, ve vzduchu i na moři, které by mohly vést k ozbrojenému konfliktu, změnit demilitarizovanou zónu v oblast míru a vytvořit mírovou zónu ve Žlutém moři, uskutečnit setkání vojenských funkcionářů, zřici se vzájemného užití síly, postupně omezit zbrojení, nahradit vzájemné příměří mírovou smlouvou zahrnující také USA a ČLR a dosáhnout denuklearizace Korejského poloostrova (Heo a Yun 2019, 54–55).

Další setkání obou státníků se uskutečnilo už 26. května a jeho hlavním cílem pravděpodobně bylo podpořit chystaný summit KLCDR-USA, který se pak opravdu uskutečnil. Také pátý mezikorejský summit, od 18. do 20. září 2018, měl přispět vývoji severokorejsko-amerických vztahů. Zakončen byl pchjŏngjangskou společnou deklarácí, která stanovila konkrétní kroky k realizaci dubnové pchanmundžömské. KLCDR při této příležitosti slíbila uzavření zkušebního raketového zařízení v Tongčchangri a vyjádřila ochotu rozebrat jaderné zařízení v Njŏngbjönu, pokud také USA učiní „odpovídající kroky“ (Heo a Yun 2019, 55–57).

Bezprostředně politický a vojenský význam takových závazků by neměl být přeceňován. Je pravda, že KLCDR jednala o ukončení programu jaderného zbrojení i v minulosti, ale vždy se k němu nakonec vrátila. I v současné době je úplné, ověřitelné a nezvratné odzbrojení asi nedosažitelným cílem. Nejenže by záviselo na dobrovolné deklaraci veškeré jaderné infrastruktury a zásob ze strany KLCDR, ale navíc teď, když dosáhla potřebných znalostí a současní odborníci je systematicky předávají další generaci, může takový program kdykoli obnovit (Shin a Moon 2019, 40–41). Vývoj v roce 2019 žádné jasné řešení nepřinesl, 30. června se však uskutečnil trilaterální summit KLCDR, KR a USA v demilitarizované zóně. Tuto schůzku navrhl prezident Trump prostřednictvím Twitteru a Kim Čöngün přijal. V několika ohledech se odlišovala ode všech předchozích summitů: byla trilaterální, velmi krátká, bez pečlivé přípravy, demonstrovala především schopnost Kim Čöngüna a Donalda Trumpa spontánně komunikovat (Delury 2020, 75). Z tohoto důvodu ji podrobněji rozeberu při srovnávání mezikorejských summitů se summity USA-KLCDR.

Hö Hojŏng je autorem jediné dostupné práce, která se zabývala porovnáním politiky všech dosavadních mezikorejských summitů. Zdůrazňuje význam osobního zaujetí jihokorejských prezidentů, zejména Kim Tädžunga, pro uskutečnění summitů. Dochází k závěru, že politika

summitů byla úspěšná, protože reálně zlepšuje porozumění mezi oběma vládami, což se projevuje rychlejším, snadnějším i institucionalizovanějším jednáním o přípravě každého dalšího summitu i konkrétnějším obsahem společných deklarácí na summitech přijatých. Doporučuje v politice korejských summitů pokračovat (Hř 2019).

5. Rituální prostor, rituální úlohy a kulturní odkazy

5.1 Jeviště summitů

Místo, kde se summit odehrává, může samo o sobě ovlivnit mód představení i význam sdělení, které jeho organizátoři chtějí předat divákům. V této kapitole rozeberu pokud možno podrobně, jaké konotace pro korejského diváka každá použitá lokalita nese, ať už jsou dány její geografickou polohou, historií, nebo kulturními souvislostmi. Charakteristiku vždy uzavřu zhodnocením vlivu místa na konečný účinek představení.

Pchjŏngjang. Hlavní a největší město KLDŘ leží na řece Tädonggang. Významné sídliště od starověku, roku 427 se stalo hlavním městem státu Kogurjŏ, i po sjednocení v 7. století zůstalo významným regionálním střediskem. K významným památkám patří mohyly v okolí města, historické brány a pavilóny. Za korejské války bylo město značně poničeno bombardováním, po válce přebudováno podle urbanistického plánu, s rozsáhlými panelovými sídlišti a řadou prestižních moderních budov (Schinz a Dege 1990).

Kim Suk-Young charakterizuje celé město jako scénu, jako Kim Ilsŏngovu „arénu sebeglorifikace“; není podle ní funkčním prostředím, které by sloužilo potřebám svých obyvatel; ti mají být redukováni na herce ve vedlejších rolích, sloužit jako pozadí a doprovodný pěvecký sbor pro němou scénografii předvádějící jejich sebezveličující vůdce. Kim Ilsŏng jako architekt metropole a choreograf krajiny je ve městě zobrazen nesčetnými portréty a sochami, od monumentálních zobrazení na veřejných místech až po nástěnné podobizny v domácnostech a drobné odznaky, které všichni obyvatelé nosí v blízkosti srdce. Je tak zároveň i pozorovatelem, jehož vševědoucí pohled neustále dohlíží na veškerou činnost obyvatel Pchjŏngjangu (Kim 2007, 24–26).

Její charakteristika je pro účely této práce zajímavá především proto, že i při svém vysloveně divadelním zaměření je městu jako jevišti summitů neadekvátní. Například celý záznam <1> je téměř úplně zbaven portrétů Kim Ilsŏnga, až na občasný výskyt v pozadí záběru; jako kdyby někdo odnesl obvyklé kulisy a připravil město-jeviště pro jiný kus, pamětliv tentokrát citlivosti Jihokorejců na kult zakladatele KLDŘ (roku 1972, během rozhovorů vedených organizacemi Červeného kříže KR a KLDŘ, pronesl poradce severokorejské delegace v živém

vysílání jihokorejské televize provokativně oslavný projev o Kim Ilšongovi, což vedlo k dočasnému ochlazení; Koh 1973, 85–86). A skutečně, i ony portréty v pozadí bývají na jihokorejském videozáznamu pečlivě rozostřeny. Pouze vysocí státní představitelé si ponechávají odznaky s jeho portrétem; jejich jihokorejské protějšky, s výjimkou prezidentského páru, si na stejné místo připnulý odznak v podobě vlajky Korejské republiky. Ukazuje se, že Pchjŏngjang je prostředí, které může sloužit různým účelům. Mám za to, že k nim patří také funkční potřeby obyvatel, samozřejmě naplňované v mezích ekonomické situace a vládní hospodářské politiky v dané době. I mnohé z monumentálních objektů zároveň slouží nějakému populárnímu nebo praktickému účelu.

Blíže se zmíním jenom o několika pchjŏngjangských lokalitách, které měly zvláštní význam pro program summitů.

Letiště Sunan se stalo dějištěm ikonického úvodního setkání prvního summitu z čistě technických důvodů. Dá se předpokládat, že pro severokorejské televizní diváky je rutinním pozadím zpráv o zahraničních návštěvách a musí za účelem podobných představení disponovat technickým zařízením i rekvizitami jako červené koberce a přenosná pódia.

Hotel pro státní hosty Pākhwawŏn je zařízení pro diplomatické účely záměrně vybudované. Jde o okázale luxusně vybavený objekt, jehož účelem je ohromit zahraniční návštěvníky a zároveň je okouzlit (severo)korejskou pohostinností. I on tedy představuje původně v podstatě rutinní prostředí bez historických odkazů, nicméně jako místo, kde probíhala vlastní jednání, se později stal spojnicí ke předchozím summitům, vlastní památkou historického mezikorejského usmíření a snad určitým protipólem Pchanmundžŏmu, upomínajícího na válku i pozdější násilné incidenty. Zatímco v Pchanmundžŏmu se summity přibližují rituálnímu módu, zde, v bezpečném prostoru pro mezikorejskou konverzaci, převládá mód divadelní.

Návrsí Mansudä, kde má svou budovu (*Mansudä ũisadang*) Nejvyšší lidové shromáždění KLR, nese též Velký památník (*Mansudä täginjŏmbi*) s monumentálními sochami vůdců, na jeho jižním úpatí bylo roku 1976 otevřeno Umělecké divadlo (*Mansudä jesul kükčang*), v okrsku se nachází také moderní porodnice (Schinz a Dege 1990, 27–29). Zde se také nachází umělecké studio, kde asi 1000 malířů tvoří alespoň 4000 děl politického umění ročně

a přidružený provoz, ve kterém jsou tyto výtvořy hromadně rozmnořovány (Foster-Carter a Hext 2009, 429).

Okrsek Mansudä tudíž se svojí koncentrací politického umění a kulturních organizací představuje jakési paladium Korejské lidově demokratické republiky, dá se též přirovnat k tomu, jak stará korejská království uchovávala předměty, považované za posvátné nebo zázračné, ovšem v moderním severokorejském případě tomu tak je v měřítku okázale monumentálním. Vstupem jihokorejské delegace do tohoto prostoru dostává severní strana příležitost demonstrovat svojí duchovní sílu, uměleckou hodnotu svojí civilizace tak, jak ji sama chápe. Zároveň ovšem hrozí nedorozumění, protože návštěvníci z Korejské republiky si mohou nést částečně odlišné představy o kulturních hodnotách, podcenit, co znamenají v oficiální tvorbě KLDŘ, ovlivněné sovětskou tradicí. Je možné, že takové představení bude na mnoho severokorejských diváků působit rituálním módem („hosté z jihu obdivují kulturní vymoženosti KLDŘ“), zatímco většina jihokorejských se bude svým vnímáním nacházet blíže divadelnímu pólu („delegace KR si prohlíží místní zajímavosti“).

Bezpečnější půdu představují ty složky oficiální kultury KLDŘ, které vycházejí z předmoderní domácí tradice. Tak tomu je například při předvádění pásma hudebních a tanečních výstupů *Pchjŏngjangsŏng saramdŭl*, většinou založených na tradičním korejském tanečním umění a hudbě, spolu s přejímkami ze západní klasické hudby, která je rovněž blízká i jihokorejským posluchačům.

Nabízí se srovnání Pchjŏngjangu s Grimesovým Santa Fe, které se, při *Santa Fe Fiesta*, rovněž jako celek stává dějištěm rituálního představení. Jestliže katedrála v Santa Fe patří katolické církvi, a tedy pouze části obyvatel města, kteří se rituálu účastní, také Mansudä v Pchjŏngjangu můžeme považovat za místo se zvýšenou koncentrací rituálních významů, patřící však pouze severokorejským účastníkům. Na druhou stranu jasně chybí místo jako santafeská *plaza*, a spolu s ním rovnostářský charakter představení; právě naopak, státníci jako přímí účastníci summitu hrají jasně ústřední roli. Obě strany zato vystupují jako sobě rovné, zatímco představení při *Fiestě* připomíná moment, kdy se místní Indiáni dobrovolně podřídili duchovním a světským autoritám španělských dobyvatelů (srov. Grimes 2014, 22–23).

Demilitarizované pásmo na Korejském poloostrově (Hanbando pimudžang čidä) a Pchanmundžöm. Jedná se o prostor, jehož vymezení a historický význam podmínilo ukončení korejské války spolu s vyjednáváním o příměří. V následujících desetiletích hrál roli pohraničí a bariéry mezi oběma korejskými státy, v souvislosti s tím se stal také dějištěm pozdějších jednání a několika historických incidentů. Bývá často zobrazován v korejské populární kultuře.

Jednání o příměří na Korejském poloostrově začalo 10. července 1951 v Käsöngu, který byl pod kontrolou KLDR. Delegaci KLDR formálně předsedal generál Nam Il, delegaci vojsk OSN viceadmirál Turner Joy. O dva dny později bylo přerušeno kvůli rozporu ohledně novinářů, doprovázejících delegaci vojsk OSN; konvoj OSN byl zastaven na kontrolním stanovišti v obci Pchanmundžöm několik kilometrů východně od Käsöngu, komunisté trvali na tom, aby novináři vystoupili, nakonec se zpátky obrátil celý konvoj. Generál Ridgway pak navrhl vytvoření neutrálního pásma kolem Käsöngu, kde by se obě strany vyhýbaly nepřátelským akcím, na přístupových cestách k místu jednání by se nezdržovali žádní vojáci a počet personálu v každé delegaci by byl pevně omezen. Komunisté souhlasili a 15. července bylo jednání obnoveno. Agenda, přijatá oběma stranami 26. července, obsahovala vytvoření demilitarizovaného pásma, které by oddělovalo obě části poloostrova, a příslušného kontrolního mechanismu (Stueck 1995, 221–225).

Po dalším přerušení jednání, tentokrát ze strany KLDR, vznikl spor o to, zda jej obnovit v Käsöngu nebo nějaké jiné lokalitě. Komunisté nejprve trvali na Käsöngu, ale 7. října navrhli Pchanmundžöm a společnou odpovědnost za jeho bezpečnost. 25. října tam bylo jednání skutečně obnoveno. 27. listopadu byla oběma stranami ratifikována přesně stanovená linie příměří (Stueck 1995, 246–251). Pokud jde o kontrolní mechanismus v demilitarizovaném pásmu, v listopadu 1952 navrhl V. K. Krishna Menon, který vedl indickou delegaci při Valném shromáždění OSN, vytvoření komise ze zástupců čtyř formálně neutrálních států, Československa, Polska, Švédska a Švýcarska, původně pro kontrolu repatriace válečných zajatců přes zónu, což v té době byla hlavní překážka jednání (Stueck 1995, 298). V Pchanmundžömu byl indický návrh přijat 7. května 1953, s indickým předsednictvím v komisi a s přítomností vojáků všech pěti států, zajišťujících kontrolu (Stueck 1995, 314–315). 27. července bylo konečně uzavřeno příměří. Na jeho dodržování měla dohlížet stejná čtveřice neutrálních států; čeští vojáci setrvali v severní části pásma do roku 1993, polští do

roku 1995 (Peterson a Margulies 2010, 204–205). Neutrální státy také pro potřeby svých pozorovatelů postavily pchanmundžömskou lávku nad močálovitou půdou v blízkosti linie příměří, na které během summitu v dubnu 2018 rozmlouvali Mun Čäin a Kim Čöngün (vysvětleno v dokumentu <3>, 3. část).

Demilitarizované pásmo je nárazníkový prostor, který sleduje linii příměří v šířce 2 km po každé straně. Jeho území je na obou stranách hustě zaminované, střežené ozbrojenými vojáky a podél jeho vnějších okrajů jsou rozmístěny těžké dělostřelectvo a tanky (Peterson a Margulies 2010, 204). Přímo v Pchanmundžömu bylo zřízeno tzv. společně střežené území, zhruba kruhového tvaru, o průměru 800 metrů. Zde se také scházela Vojenská komise pro příměří, nadlouho jediný kanál formální komunikace mezi KLR na jedné straně, USA a KR na druhé. V prostoru kolem Pchanmundžömu udržovaly pořádek a hlídky obě strany společně (Michishita 2010, 85).

Po období relativního klidu se demilitarizované pásmo stalo dějištěm ozbrojených výpadů KLR v letech 1966 až 1969. Od poloviny října 1966 docházelo k přeпадům amerických a jihokorejských vojáků na jih od pásma, které si postupně vyžádaly desítky obětí na životech, v následujícím roce došlo k podobným incidentům i ve společně střežené oblasti kolem Pchanmundžömu. Po událostech ledna 1968 (přeпадění Modrého domu a incident s lodí Pueblo) se počet přeпадů ještě zvýšil. Útoky v demilitarizovaném pásmu pokračovaly příležitostně ještě i v následujícím roce. Vláda Korejské republiky reagovala vytvořením vlastních infiltračních jednotek a podobnými vpády na území KLR; v jednom případě tam skupina dvanácti jihokorejských vojáků vyhodila do povětří divizní velitelství a beze ztrát se vrátila na jih. Přinejmenším americké velitelství a diplomaté se v této době obávali, že může dojít k eskalaci a širšímu vojenskému střetnutí. V létě roku 1968 byla na jih od pásma vybudována železná ohrada, která nahradila dřívější dřevěnou (Michishita 2010, 17–32).

18. srpna 1976 dopoledne se američtí a jihokorejští vojáci vydali v demilitarizovaném pásmu osekát větve topolu, který překážel ve výhledu mezi dvěma strážními posty. Na místo se dostavili také vojáci KLA; když se ujistili, že strom nemá být pokácen, pozorovali akci zpovzdálí a radili pracujícím jihokorejským vojákům. Po chvíli však jeden ze severokorejských důstojníků vyzval svůj americký protějšek, aby osekávání zastavil, ten odmítl reagovat, objevili se další příslušníci KLA, jeden z jejich důstojníků nařídil zabít a

vypukla rvačka, při které byli oba američtí důstojníci zavražděni sekerami a několik dalších vojáků zraněno. V následujících dnech USA a KR i KLCDR prováděly vojenské manévry mimo pásmo. Velitelství Spojených národů v Koreji také naplánovalo a provedlo operaci Paul Bunyan, při které byl topol pokácen. Obě strany několik týdnů udržovaly válečnou pohotovost. Po incidentu se dohodly, že napříště bude každá zajišťovat údržbu a hlídky jen ve svojí části společně střeženého území (Michishita 2010, 73–81).

K poslední vlně střetů v pásmu došlo kolem poloviny 90. let 20. století. Tentokrát byly oběti na životech daleko méně početné než v 60. letech, výpady KLA měly většinou samy o sobě charakter divadelního vystoupení, vyjadřujícího selhávání příměří a stávajícího systému jeho udržování. Vojáci KLA vstupovali do pásma s nepovolenou těžkou výzbrojí, zdržovali se na jih od linie příměří, případně odstraňovali mezníky nebo do země zapichovali kolíky několik metrů na jih od linie. Cílem KLCDR (která ve stejné době vyvolávala ozbrojené incidenty také na moři) bylo vynutit si přímé bilaterální jednání s USA, toho však na požadované úrovni nedosáhla. Nejzávažnější incident v pásmu nastal 16. července 1997, kdy v hodinové přestřelce někteří severokorejští vojáci zřejmě utrpěli zranění nebo zahynuli (Michishita 2010, 138–162).

Kromě těchto tragických událostí mají na vnímání demilitarizovaného pásma vliv ještě dvě další okolnosti: jednak „studenoválečná“ nebo „bezpečnostní“ turistika, která se začala rozvíjet od 70. let minulého století po objevení tajných tunelů, užívaných Severokorejci k infiltraci do KR; k tunelům se přidaly další „atrakce“, jako přírodní zajímavosti, rozhledna nebo obnovené budovy, a okolí demilitarizované zóny bylo záměrně turisticky rozvíjeno, aby se pozvedlo uvědomění jihokorejských občanů o bezpečnostním riziku (Jung 2019, 302–304). Dalším aspektem je vybudování nových objektů v Pchanmundžömu, které jsou přímo určeny pro využití při mezikorejských jednáních, jako Dům míru (*Pchjŏnghwaüü čip*) a Dům svobody (*Čajuüü čip*) na jižní straně, *Pchanmungak* na severní.

Jako jeviště pro mezikorejské summity má demilitarizované pásmo předpoklady plynoucí výhradně z novodobé historie a z jeho funkce mezikorejské hranice. Protože zde probíhala jednání mezi válčícími stranami, je Pchanmundžöm vhodným místem pro mírové úsilí ztělesňované summity. Protože linie příměří tvoří hranici, je možno předvést tu gesto jejího překročení, nejlépe společného. Na pořad představení se dostává rituální mód, vážný a

slavnostní okamžik překonání zla války a rozdělení země. Na diváky a účastníky působí v etickém módu, jelikož ztělesňuje zájem národní politiky, ale zároveň i ve zpovědním, protože pro milióny Korejců byly válka a rozdělení země spojeny i se ztrátou blízkých nebo odtržením od místa, kde žili a jsou pohřbeni jejich předkové (*kohjang*), k němuž bývá v korejské kultuře utvářena silná citová vazba. Protože zároveň jde o základní témata mezikorejských summitů, nepřekvapuje, že se demilitarizované pásmo stalo jejich dějištěm opakovaně.

Päktusan. Nejvyšší vrchol Koreje, 2744 metrů n. m. Nachází se v masívu Čangbäksan na korejsko-čínské hranici a na jeho úpatí pramení obě hraniční řeky Amnokkang a Tumangang. Je to vyhaslá sopka, v jejím kráteru vzniklo jezero Čchöndži (Pucek 1975, 13 a 18). Hora má zvláštní význam v mytologii, kde je pozadím vzniku korejského státu. Novější okruh příběhů tradovaných v KLRD slouží jejímu spojení s Kim Ilsöngovou rodinou.

Mýtus o Tangunovi, spojený s horou Päktusan, poprvé zaznamenal už mnich Irjön ve svých Nepominutelných událostech Tří království ze 13. století, ale teprve počátkem minulého století se stal objektem uctívání, protože tehdy protijaponský aktivista Hongan Načchöl založil náboženské hnutí Tädžonggjo, které v Korejské republice působí dodnes. V KLRD počátkem 90. let údajně objevili hrob Tanguna a jeho manželky. Jejich ostatky pak byly přemístěny do nově vybudovaného mauzolea (Clark 2000, 55). Jsou známy i jiné mýty, vztažené k Päktusanu, například o generálu Päkovi, ochránci jezera Čchöndži (viz Choi 2008, 315–317), ale mýtus o Tangunovi je důležitý pro svůj politický význam.

Vládnoucí rodina v KLRD je rovněž spojována s Päktusanem. Okolí hory je v oficiálních pramenech uváděno (a umělecky zpodobňováno) jako místo, kde se odehrávaly Kim Ilsöngovy partyzánské akce, a jako rodiště Kim Čöngila. Na podzim 2019, tedy asi rok po summitu na Päktusanu, severokorejská média zveřejnila fotografie Kim Čöngüna, jak tam jezdí na bílém koni, což mělo symbolizovat, že dospěl k závažnému rozhodnutí (Delury 2020, 69). Opět je tedy možné, že severokorejští diváci budou souvislosti této lokality vnímat jinak než jihokorejští.

Také Päktusan je možné postavit do protikladu k Pchanmundžömu, ale v poněkud jiných souvislostech než Päkhwawön. Zatímco Pchanmundžöm se nachází na „vnitřní“,

mezikorejské hranici, Paktusan stojí na „vnější“ hranici s ČLR. Pchanmundžom je spojen s moderní historií, s nedávným a tragickým vznikem zmíněné mezikorejské hranice; oproti tomu korejsko-čínská hranice byla pevně vymezena už před staletími a Paktusan svůj význam čerpá ze středověkého mýtu, odkazujícího k minulosti ještě vzdálenější. Paktusan patří legendě o vzniku Koreje, Pchanmundžom hrozbě jejího zániku. Kromě toho, z hlediska samotné KLDR jde o příznačné orientační body na severu a jihu území, které pchjôngjanský stát kontroluje; z hlediska KR o dvě alternativy severní hranice.

Mezi lokalitami konání korejských summitů Paktusan vyniká jako místo potenciálně posvátné, otevřené možnosti liturgické senzibility. Protože jihokorejská strana Pchanmundžomu byla dosud jedinou scénou summitu na území spravovaném Korejskou republikou, a Pchanmundžom je rozdělen mezi obě vlády, dosud všechny summity se odehrály v pomyslném prostoru KLDR.

5.2 Osoby

Kim Tädžung (1924–2009), v letech 1998–2003 prezident Korejské republiky. Dlouholetý oponent vojenských režimů v Korejské republice, zastánce mírového řešení mezikorejských vztahů (viz Kim Tädžung pchjônghwa sentchö 2020). Roku 2000 obdržel Nobelovu cenu za mír.

No Muhjön (1946–2009), v letech 2003–2008 prezident Korejské republiky. V 80. letech právník bez formálního vzdělání, pracoval pro dělnické a demokratické hnutí. Zvolen za Kim Tädžungovu Demokratickou stranu pro nové tisíciletí (Säčchönnjön mindžudang), nepatřil však k užšímu okruhu jeho spolupracovníků a nepocházel z oblasti Honam, nýbrž z okolí Pusanu. Zvolen s podporou mladých voličů, kteří se mobilizovali na Internetu, „bez peněz, bez organizace a bez frakčních závazků,“ byl považován za nezkorumpovaného politika se silným sociálním cítěním. Jeho vládu oslabovala úzká mocenská základna, někdy problematické výroky na různá témata a časté změny stanoviska (Lee 2003, 130–131). Po skončení svého mandátu se vrátil do rodného kraje a věnoval se zemědělství, ale v důsledku silně medializovaného obvinění z korupce spáchal 24. května 2009 sebevraždu skokem z útesu. Na 300 určených pamětních míst se dostavilo pět miliónů truchlících (Moon 2010, 57–58).

Mun Čäin (nar. 1953), prezident Korejské republiky od 10. května 2017, dne následujícího po jeho zvolení za Demokratickou stranu Spolu (*Töburö mindžudang*) v mimořádných volbách, které byly uspořádány po sesazení jeho předchůdkyně ve funkci, Pak Kŭnhje, do roku 2022. Bývalý vedoucí No Muhjŏnova štábu (Sohn a Kang 2013, 200). Jeho programem je podpora malých a středních podniků, vytváření pracovních míst ve veřejném sektoru, vyrovnanější vztahy s ČLR i USA. Ve vztahu ke KLDR a jejímu jadernému programu kategoricky odmítl vojenské řešení (Heo a Yun 2018).

Kim Čöngil (1941–2011), syn zakladatele KLDR Kim Ilsönga, od jeho smrti (1994) až do své stál v čele státu, posmrtně prohlášen za věčného generálního tajemníka Korejské strany práce. Třebaže ve skutečnosti se narodil v sovětském Chabarovsku, oficiálním místem jeho narození byl Päktusan. Na převzetí moci se připravoval od 70. let minulého století, roku 1980 byl oficiálně prohlášen za Kim Ilsöngova následníka (Kim 1981). Jeho vláda byla poznamenána vleklou ekonomickou krizí a hladomorem.

Kim Jöngnam (nar. 1928), v letech 1998–2019 předseda Stálého výboru Nejvyššího lidového shromáždění Korejské lidově demokratické republiky. Protože v této funkci vystupoval jako ceremoniální hlava státu (narozdíl od Korejské republiky, kde prezident je zároveň hlavou výkonné moci), spoluúčastnil se také summitů. Navíc už od svého jmenování do této funkce převzal úlohu zástupce KLDR pro styk se zahraničím (Brown 1999, 127). Zúčastnil se, jako jediný vysoký činitel, všech summitů v letech 2000, 2007 i 2018. Roku 2019, ve věku 90 let, odstoupil (Delury 2020, 72–73) a dá se očekávat, že jeho nástupce Čchö Rjonghä, který už v minulosti KR také navštívil, bude hrát obdobnou roli na budoucích summitech, pokud k nim během jeho funkčního období dojde.

Kim Čöngün (nar. 1984), od roku 2011 zastává nejvyšší funkce v Korejské lidově demokratické republice. Kim Čöngilův syn. Na následnictví se sice připravoval teprve od září 2010, ale ihned po smrti svého otce hladce převzal moc ve státě (Beck 2012). Jeho manželka *Ri Söldžu* vystupuje na veřejnosti mnohem častěji a aktivněji než partnerky Kim Čöngila.

Kim Čongun na summitech s prezidentem Munem i s prezidentem USA Donaldem Trumpem vystupuje jako sympatický mladý muž (o několik desítek let mladší než jeho protějšky), poněkud nemotorný, ale schopný zúčastnit se zajímavé konverzace.

Kim Jodzong (nar. 1988), Kim Čongunova sestra, od roku 2017 členka politbyra Korejské strany práce, zúčastnila se všech tří summitů roku 2018 (Shin a Moon 2019, 42). Summitů roku 2018 se zúčastnila jako přední organizátorka, zároveň však často vystupuje v roli starostlivé mladší sestry, která trpělivě pečuje o Kim Čonguna. Při některých příležitostech se zdá, jako kdyby až s přehnanou úzkostlivostí hlídala, aby se bratr nedopustil nějakého společenského poklesku. Nápadné to je zejména v první části dokumentu <3> při pochodu čestné stráže, kdy osamělá Kim Jodzong Čonguna sleduje vně průvodu, ale v těsném závěsu. Kim Jodzong též jako první členka vládnoucí rodiny KLR navštívila KR, při příležitosti zimní olympiády v Pchjongčangu v únoru 2018, a jak ukazuje např. záznam přímého přenosu z příletu severokorejské delegace <6>, získala si značnou pozornost jihokorejské veřejnosti.

Pokud jde o rituální identitu hlavních účastníků summitů, odvíjí se ve většině případů od jejich státních funkcí, na straně KLR ale především postavení ve stranické nomenklatuře Korejské strany práce. Také v tomto směru se dosavadní praxi nápadně vymyká Kim Jodzong ve svých mnoha rolích.

5.3 Kulturní odkazy

V průběhu mezikorejských summitů se často setkáme s nejrůznějšími kulturními odkazy, které mnohdy pomáhají potvrdit všekorejskou kulturní pospolitost, někdy jich je také užíváno bez rituálního záměru, prostě jako prostředek usnadňující přenos sdělení. Nebylo by samozřejmě správné předpokládat, že všechny směřují výhradně ke korejské národní minulosti. Například hned „politika slunečních paprsků“ byla Kim Tadžungem pojmenována podle Ezopovy bajky, ve které Slunce a Severák soutěží, komu se podaří strhnout kabát z jistého poutníka. Zatímco Severák se svými poryvy se snaží marně, sluneční paprsky poutníka snadno donutí, aby si kabát svlékl sám (Haggard a Noland 2008, 111).

Pokud však účelem kulturní symboliky je rituál, tedy v případech, kterými se chci především zabývat, je pravdou, že odkazuje nejčastěji na kulturu korejskou, respektive v širším pojetí východoasijskou, jelikož zejména mnohé přejímky z čínské kultury byly v Koreji od dávných dob zcela internalizovány.

Platí to například o „čtyřech urozených“ rostlinách (*sagundža*), které jsou odedávna jedním z oblíbených motivů korejského malířství, jejich kořeny však sahají až do Číny. Patří k nim slivoň, orchidej, chryzantéma a bambus (Shin 2018, 58–59). Typicky korejské jsou zástěny s deseti symboly dlouhého života (*sipčangsängbjöng*): slunce, oblaka, voda, skály, bambus, borovice, houba nesmrtelnosti *jongdži*, jelen, jeřáb a želvy v modrozelené krajině (Yi 2008, 125), i když jednotlivé symboly jsou jako takové známy i v Číně.

Čistě korejské jsou například odkazy na Irjönovy *Nepominutelné události Tří království*; tak obraz rozbouřeného moře v Päkhwawönu připomíná příběh o flétně, tisící deset tisíc vln. Dalším výrazně korejským projevem jsou hudební skladby, které na summitech také zazněly. Jde především o *hjangak*, domácí korejské skladby pro dvorskou hudbu, například nápadná *čchütcha* doprovází mnohé vojenské přehlídky (Kwon 2012, 31).

Písnička *Uriüi sowönün tchongil* („naším přáním je sjednocení“) se proslavila při návštěvě jihokorejské studentky Im Sugjöng na Světovém festivalu mládeže a studentstva v Pchjöngjangu roku 1989. Im Sugjöng, která při návratu také překročila mezikorejskou hranici v Pchamundžömu a byla pak v KR asi čtyři roky vězněna, tuto původně dětskou písničku na festivalu několikrát veřejně zpívala, čímž jí zajistila proslulost jak na severu, tak mezi aktivisty na jihu (Kwon 2012, 18–19).

Také v hudební oblasti se na summitech uplatnily i mezinárodní vzory, například v podobě severokorejských estrádních vystoupení v sovětském stylu, moderních vojenských pochodů apod.

Dalším zdrojem národních motivů je korejské písemnictví, a především samo písmo, hangül, které vytvořili učenci akademie Čiphjöndžön pod vedením krále Sedžonga v 15. století a vyhlášeno králem v podobě dokumentu *Hunmin čöngüm* („Správné hlásky pro vzdělání lidu“), který vysvětloval správné užití nového písma (Clark 2000, 10–11).

6. Rozbor audiovizuálních záznamů

První videozáznam <1> je edicí materiálu, poskytnutého Kim Tädžung pchjõnghwa sentchõ (Kim Tädžungovo centrum pro mír), což je nezisková organizace, založená Kim Tädžungem a zaměřená na usmíření a spolupráci mezi KLDŘ a KR, světový mír a odstranění chudoby. Za pozornost stojí i její internetové stránky, které obsahují další dokumentaci k prvnímu mezikorejskému summitu (Kim Tädžung pchjõnghwa sentchõ 2020). Na svém kanálu na YouTube jej publikovala organizace Čugwõn pangsong, která se sama označuje za tiskovou agenturu, usilující přispět k mírovému sjednocení Korejského poloostrova; většina jejích produktů má příznivé vyznění pro KLDŘ. Název pořadu („Éra míru a harmonie“) je postaven před původní titul „Summit jihu a severu“ s podtitulem „Třídenní pobyt se dvěma noclehy v Pchjõngjangu“ v běžné terminologii korejských cestovních kancelářů.

Pořad začíná záběry na vycházející slunce, mořské pobřeží s racky, město Sõul, Modrý dům. Voiceover vysvětluje, že je ráno 13. června 2000 a prezident Korejské republiky se chystá vyrazit na historický mezikorejský summit. V 8:15 opouští Kim Tädžung s chotí I Hüiho Modrý dům. Kolona automobilů projíždí po silnici lemované řadami diváků. Kolona na chvíli zastaví, Kim Tädžung se zdraví s přihlížejícími; starší muž mu ukazuje fotografie. Sváteční, ale poměrně neformální atmosféra. Kolona zrychluje, vjíždí na hlavní silnici. Stíračka, 8:55, příjezd na letiště Sõul. Shromáždění občanů, školačky v bílém s vlajkami Korejské republiky. Prezident pronáší projev (necelých 5 minut, nezkráceno). Potlesk. Dětský sbor zpívá Uriüi sowõnün tchongil, prezident si podává ruce s přítomnými. Hraje čchütcha a prezident se svým doprovodem kráčí k letadlu kolem nastoupených vojáků. Prezident a paní I Hüiho stojí ve vchodu do letadla a mávají na rozloučenou. 9:18, letadlo startuje. Nad mapou poloostrova vidíme animaci, která ukazuje, že let na pchjõngjangské letiště Sunan byl veden oklikou přes Žluté moře.

Celá tato úvodní pasáž trvá 9 minut, z toho asi polovinu prezidentův projev. Úvodní záběry rámuji pořad jako záznam převratné historické události. Nápadný je přechod od neformální atmosféry při setkání prezidenta s občany v blízkosti Modrého domu (zповědní mód: osobní kontakt, osobní vzpomínky) ke slavnostnímu rozloučení na letišti (etický mód, ceremoniální senzibilita: projev, vlastenecká píseň, vojáci, tradiční vojenská hudba čchütcha). Zatímco

cestou k automobilu kráčet prezident po boku své paní, k letadlu pochoduje doprovázen důstojníkem, paní I jde ve středu skupiny o několik kroků za nimi.

10:27, přistání na Sunanu. Předseda Výboru národní obrany KILDR Kim Čöngil přichází po červeném koberci, aby prezidenta uvítal. I zde jsou přítomni vojáci, slavnostní hudba, jásající davy. Mnoho žen v růžovém hanboku. Předseda stojí pod přistavenými schůdky, rovněž pokrytými červeným kobercem, prezident sestupuje k němu, ostatní členové delegace následují. Severokorejští vojáci provolávají slávu. Poslední kroky prezidenta po koberci na ploše letiště, prezident s předsedou se usmívají a podávají si obě ruce. Předseda zdraví paní I, prezident další hostitele včetně předsedy stálého výboru Nejvyššího lidového shromáždění Kim Jöngnama. Záběrem proběhne dvojice fotografií. Předseda s prezidentem se společně vydávají po koberci k příletové hale, cestou se zdraví s dalšími osobnostmi. Prezident a paní I obdrží kytice ode dvou severokorejských školaček, libají je na tváře, školačky v odpověď salutují. Kim Čöngil si potřásá pravicí se zbylými členy jihokorejské delegace. Kim Tädžung, Kim Čöngil a Kim Jöngnam vystupují na malé pódium a přihlížejí pochodujícím vojákům a námořníkům. Předseda je zdraví pravicí. Opět jásající davy, prezident mává, potom všichni tři začnou tleskat. Tentokrát různobarevné hanboky. 10:50 odjezd limuzínami do Päkhwawönu, rezidence pro oficiální návštěvy. Nad letištní budovou vlaje prapor KILDR.

Pětiminutová sekvence na letišti obsahuje ikonické záběry prvního setkání prezidenta Kim Tädžunga a předsedy Kim Čöngila. Převládá etický mód, ale divák se neubrání ani myšlence na osobnější aspekty představení. Co asi oba cítili, když stáli poprvé tváří v tvář? Některé momenty naznačují lidskou stránku události: když školačka předává prezidentovi kytici, ta je překvapivě těžká a doprovod mu ji musí přidržet. Kim Tädžung mává zdravícím davům, potom se obrací ke Kim Čöngilovi, něco říká a naznačuje rukama potlesk, Kim Čöngil s úsměvem přisvědčí a sám začne tleskat jako první, celá skupinka se přidá. Některé detaily ukazují ruský vliv zejména na vojenskou kulturu KILDR: uniformy se širokými kruhovými čepicemi, provolávání hurá (zde ovšem „manse“). Tvůrci pořadu nevystříhli záběr na severokorejskou vlajku, přestože nebyl nezbytně potřebný, což ukazuje, že symboly KILDR tolerují záměrně. I později uvidíme řadu symbolů KILDR a komunismu, nežádoucí jsou pouze odkazy na kult osobnosti.

Představení na letišti se odehrává jak v rituálním (historicky první setkání obou vůdců umožňuje mluvit přímo o přechodovém rituálu), tak zároveň i v divadelním módu (uvítání je severokorejskou stranou pečlivě připraveno i s ohledem na vizuální atraktivitu). Převládá ceremoniální senzibilita, usilující o evokaci senzibility slavnostní (davy vyjadřující radost). Přítomno je také dekórum, protože osobní interakce hraje podstatnou roli.

Cesta ze Sunanu do Pákhwawönu je opět v délce několika desítek kilometrů lemována davy, které při průjezdu motorkády propukají v jásot. Krátká zastávka, další kytice. Skupina projíždí kolem známých pchjôngjangských staveb. 11:40 příjezd do Pákhwawönu. Pózování pro fotografy před obřím plátnem s obrazem rozbouřeného moře. 11:45 začíná první summit. V 15:20 se jihokorejská delegace přesouvá do Mansudä, sídla Nejvyššího lidového shromáždění. Kim Tädžung se znovu zdraví s Kim Jöngnamem. Záběry na objekt zvenčí, prezident si nechává ukázat zasedací prostory. 16:00, Kim Tädžung a Kim Jöngnam přicházejí do Uměleckého divadla Mansudä, aby shlédli představení „Pchjôngjangští lidé“ (Pchjôngjangsöng saramdül). Na videozáznamu se střídají krátké ukázky z každého výstupu. Při závěrečném aplausu vystoupí Kim Tädžung a Kim Jöngnam na jevišti. Kim Tädžung se zdraví s účinkujícími.

V této sekvenci začíná vlastní summit, ale i když vidíme účastníky usazené v křeslech, vlastní obsah jednání je přeskočen, zřejmě bylo uzavřené. Je to první vynechaná část programu a ukazuje na počínající rutinizaci summitu. Větší prostor dostalo město Pchjôngjang, které na záznamech ze summitu bylo Jihokorejčům snad vůbec poprvé představováno v novém světle, jako sídlo moci alespoň potenciálně přátelské.

Sekvence s fotografováním upomíná na význam fotografie pro státní rituál, zejména ve dvacátém století. Jak zdůrazňuje Morris Low v případě sousedního státu, prostřednictvím fotografií Japonska a císaře si občané vytvářeli představu své země a své vlastní identity, svého postavení vzhledem k okolnímu světu (Low 2006, 23). Charakteristické bylo vydávání fotografických publikací, věnovaných nějakému tématu, kupříkladu železničnímu cestování po Japonsku (Low 2006, 21–22), nebo významné události, například válce (Low 2006, 20), dokonce i veřejnému vystoupení u příležitosti vítězství Japonska v bitvě o Pchjôngjang, konanému v parku Ueno 9. prosince 1894 (Low 2006, 18–20). Také po prvním mezikorejském summitu byla vydána přinejmenším jedna podobná fotografická publikace

(jde o *Pangapsŭmnida* 2000). Stojí za úvahu, zda také pro Korejce v minulém století byly fotografie vysokých státních představitelů prostředkem vytváření představ o postavení Koreje ve světě. Je to pravděpodobné, ale bylo by třeba samostatné studie, podobné Lowově, aby se o úloze fotografie v obou korejských státech daly vyvodit jednoznačné závěry.

V pasáži z Uměleckého divadla je přítomen divadelní mód, jedná se totiž o zábavné představení v nejužším smyslu, a zároveň i rituální, s příklonem ke slavnostní a snad i magické senzibilitě: umělci na scéně a státníci v hledišti společně prožívají a potvrzují kulturní jednotu celé Koreje. Závěrečný aplaus přináší překvapující potvrzení politického divadla: prezident Kim Tädžung a předseda NLS Kim Jöngnam spolu vystoupí na scénu a přijímají potlesk společně s umělci, kteří účinkovali v právě skončeném pásmu tanečních a hudebních výstupů.

19:00 slavnostní večeře v Paláci lidové kultury, Kim Jöngnam a Kim Tädžung pronášejí krátké zdravice. Vystřídají se přitom na řečnickém stupínku s baterií šesti mikrofonů. Ovace, přípitek. Pěvecká vystoupení.

14. června. Ráno v Pähwawönu. 6:10, Kim Tädžung a I Hüiho se modlí před snídaní. Záběr na Tädonggang z okna hotelu. 9:30, budova NLS, formální jednání. V čele delegací opět Kim Jöngnam a Kim Tädžung. Portréty Kim Ilsönga a Kim Čöngila v pozadí rozostřené, aby se nedaly rozeznat rysy obličeje. 11:35, návštěva v paláci mládeže a studentstva Mangjöngdä. Pionýrka a pionýr opět předávají kytice prezidentovi a paní I, pár je líbá, chlapec salutuje. Dívky v černých šatech cvičí taneční kroky v místnosti se zrcadlovou stěnou. Škola kaligrafie, chlapec předvádí svoji zručnost, prezident tleská, tisknou si ruce. Vyšívající dívky, jedna si všimne objektivu, usmívá se. Vyšívky: květiny, rudá hvězda. Prezident obdrží vyobrazení kaprů od mladé umělkyně, podávají si ruce.

Ranní modlitba prezidentského páru vystupuje v kontrastu k ostatním scénám zaznamenaným v pořadu. V prvé řadě se jedná o osobní, niterný projev spojený s náboženstvím v přímém a nejužším slova smyslu (a tím také z celého představení summitu jediný příklad liturgické senzibility); není třeba ani dodávat, že v něm převládá rituální a zpovědní mód, protože se jedná o jejich typickou realizaci. Když si však uvědomíme, že se scéna odehrává v KILDR, kde formální náboženství není veřejně tolerováno, musíme jí přiznat i etický aspekt, který by

neměla za jiných okolností. Prezident a paní I zde jemně deklarují věrnost vlastnímu krédu, odlišnému od norem platných pro jejich hostitele. Z celého představení summitů tento okamžik nejlépe odpovídá Driverovu ideálu přechodu od zpovědního módu k etickému, od vyznání vlastního přesvědčení k jeho obhajobě na veřejné půdě. Není okázalý; cílem rozhodně nebylo urazit hostitele. Ale k jihokorejskému divákovi se obrací se srozumitelným sdělením.

S návratem k veřejným aktivitám summitu můžeme konstatovat pokračující rutinizaci, znovu se opakují obdobné scény výrazně ceremoniální senzibility (kytice, podávání rukou mezi představiteli obou stran, vždy dostatečně dlouhé, aby uspokojilo všechny přítomné fotografy). Návštěva v paláci mládeže přináší nové akcenty (mládí–budoucnost) a příležitost symbolicky deklarovat příslušnost ke sdílené kultuře. Většina kulturních odkazů je národní, vztahuje se k předmodernímu dědictví korejské civilizace, ale bylo by chybou upírat jim také světový rozměr. Scéna v baletní škole představuje hodnoty světové kultury, které jsou dnes vlastnictvím Korejců v obou státech; rudá hvězda na výšivce prozrazuje jiný vzor mezinárodní modernity, tentokrát ne sdílený.

Záběry z ranních hodin, program paní I Hũiho. Návštěva mateřské školy Čchanggwang. Paní I je uvítána její ředitelkou Kim Čchunjong. Srdečně se zdraví. Školní učebna, hudební výchova. Paní I líbá děti. Učitelka hraje na klávesy, děti zpívají, tleskají a pohybují se do rytmu. Taneční sál obloukového půdorysu, na vnitřní straně s velkými okny, kterými dopadá jasné světlo, na vnější se zrcadlovou stěnou. Děti cvičí taneční pohyby. Paní I s ředitelkou jim mávají. Začíná společný kolový tanec. Děti si odvádějí paní I, ona i ředitelka se zapojují. Chlapec tančí před paní I, na konci záběru je vidět, jak se raduje ze svého úspěchu. Delegace opouští sál za hlasitého jáсотu dětí. Další místnost, děti hrají na hudební nástroje, paní I s ředitelkou usazeny v křeslech. Na pódium je vysazeno malé děvčátko, zpívá a tančí. Rozloučení před východem, děti a učitelé volají a mávají na paní I z oken v horním poschodí, ona jim oběma rukami mává zpět. Výzkumný ústav vyšívání: ženy pracují na vyšívacích strojích. Tvorba vyšívaných obrazů: většinou přírodní krajina, lesy; na jednom obraze je továrna.

Tato sekvence tematicky navazuje na předchozí (v reálném čase jí předcházela). Program paní I Hũiho nápadně tvoří „typicky ženská“ tematika: děti, vyšívání. Genderové role jsou zde

přesně stanoveny (muži z delegace mezitím vedou závažné jednání). Divadelní mód tudíž záměrně převládá. Ale protože se zároveň děje něco, co je pro účastníky důležité a na čem vědomě participují, prosadí se i rituální mód s výjimečně slavnostní senzibilitou.

Odpoledne. Příjezd limuzínou do restaurace Ongnjugwan. Kim Tädžung a jeho choť jsou uvítáni, prostírá se. Stíračka: pchjôngjangská porodnice. Paní I Hüiho si dává obléknout bílý plášť, prohlíží si děti a zdraví se s matkami. Děti v inkubátorech. Laboratoř. 15:00, Päkhwawön, začíná druhé zasedání summitu. Kim Tädžung vítá Kim Čöngila, opět si podávají ruce a dávají se fotografovat. Neformální konverzace mezi oběma státníky. Mezitím paní I na besedě se zástupkyněmi severokorejských žen v Paláci lidové kultury, potom se svojí někdejší profesorkou z dívčího gymnázia Ihwa, objímají se, sedí u stolu a drží se za ruce, profesorka jí ukazuje staré fotografie.

I tvůrčové pořadu si zřetelně uvědomují, že představení summitu se svými exkurzemi a oficiálním jednáním už ztratilo novost, jedna scéna rychle střídá druhou, nadchází čas věnovat pozornost osobnějším momentům, a ty se dostávají: Kim Čöngil přátelsky rozmlouvá a žertuje, I Hüiho se setká se svojí bývalou profesorkou. Převládá zpovědní mód, ale ne beze vztahu k problémům celé společnosti. Prezident Kim Tädžung pochází z Jižní Čöly a jeho choť ze Söulu, ale nyní vidíme, že i ona má blízkého člověka, který žije na druhé straně linie příměří; scéna musí hluboce zapůsobit na milióny jihokorejských diváků, kteří utrpěli podobné ztráty. Opět vidíme posun od zpovědního módu k etickému, ale v poněkud méně rozhodné poloze, spíše pomocí asociace: problém jednoho člověka zastupuje problém všech, jedno setkání naznačuje naději pro všechny.

19:00, Mongnangwan, děkovný banket. Sekvence začíná potleskem vstoje. Následuje Kim Tädžungův projev (asi 10 minut). Další potlesk. S krátkou zdravicí vystoupí Kim Jöngnam, potlesk, přípítek. Znovu předstoupí Kim Tädžung a Kim Čöngil, drží se za zvednuté ruce. Potlesk. Všichni si sedají ke stolům, Kim Čöngil si připíjí s paní I. Kim Čöngil si vstoje připíjí s dalšími členy jihokorejské delegace. 23:20, Päkhwawön, chystá se podpis Společného prohlášení Jihu a Severu (Nambuk kongdong sönön). Vedoucí představitelé obou stran se usazují v zasedací místnosti, ostatní členové jihokorejské delegace jsou nastoupeni v řadě za svými předáky. Voiceover nasazuje slavnostní tón, i doprovodná hudba zní svátečněji. Prezident a předseda podepíší dokument, vstávají a vyměňují si ratifikované listiny. Dlouze si

potřásají rukami, pak za dlouhého potlesku ostatních přítomných zvedají obě ruce a za jednu se přitom drží, tak jako to dělávají spojeneční jihokorejští kandidáti na předvolebním shromáždění. Kim Čongil se sklenicí v levé ruce si potřásá pravou se všemi členy jihokorejské delegace, nakonec přitukává s Kim Tädžungem a dalším blízko stojícím Jihokorejcem. Kim Tädžung mezitím rovněž začne obcházet svoji delegaci a přitukává si se členy. Kim Čongil stojí sám naproti skupině Jihokorejců, zvedne sklenici, pronese přípitek a všichni pijí. Společné pózování celé skupiny pro fotografy, pak si prezident a předseda znovu potřásají pravicí. Strih: tiskový mluvčí Modrého domu Pak Čunjön oznamuje podepsání Společného prohlášení, čte jeho text. Potom záběry na dokument, podpisy.

V této části vrcholí oficiální část summitu, je podepsán a zveřejněn jeho hlavní výsledek, Společné prohlášení jihu a severu. Je to historicky první společný dokument na tak vysoké úrovni. Převládá rituální mód, do té míry, že divadelní mód je poněkud oslaben (dva starší muži podepisující listinu nejsou příliš atraktivní podívaná). Zábavu nahrazuje ceremonie; za pozornost stojí úloha, kterou v politickém rituálu hrají alkoholické nápoje a přípitky. Tvůrci filmového dokumentu se snažili podtrhnout význam této pasáže odlišeným hudebním soundtrackem (stále však jde o typickou televizní elektronickou hudbu odcházejícího 20. století) a dramatickým tónem mluveného komentáře, který se ovšem vystřídá s nezkrácenými projevy prezidenta a jeho tiskového mluvčího v Söulu. Ty svým tónem a obsahem dokreslují slavnostní atmosféru události, ale dynamiku filmového díla přece jen poněkud oslabují.

15. června dvacet minut po poledni v Päkhwawönu. Kim Čongil, Kim Tädžung, I Hüiho a celá severokorejská delegace si vestoje potřásají rukou s procházejícími členy jihokorejského týmu. Usazení v křeslech rozmlouvají a dávají se fotografovat. Příchod ke stolům, oběd na rozloučenou. Přípitek, hovor, společné fotografování všech přítomných před obrazem řeky pod rozkvetlými stromy. Pak obě delegace sborově zpívají a houpou přitom rukami, za které se drží. Na závěr si zatleskají. 16:00, letiště Sunan. Opět nastoupení vojáci, mávající ženy v růžových hanbocích. Prezident a předseda se objímají na rozloučenou, znovu si potřásají oběma rukami, paní I pouze pravicí. Jihokorejská delegace stoupá po schůdcích do letadla, severokorejské vedení stojí dole. Mávají si navzájem. Jásající davy, dechová hudba. Letadlo jede po letištní ploše: odlet v 16:15. Přilet na letiště Söul v 17:25. Čekající dav v letištní hale rytmicky mává vlajkami. Vstupuje navráťivši se delegace, prezident salutuje. I zde obdrží

prezidentský pár kytice od školačky, prezident ji libá na tváře. Podobné výjevy jako před odletem. Prezident má projev (26 minut). Potřásá si rukou s čekajícími činiteli. V ulicích Söulu lidé s vlajkami a transparenty zdraví projíždějící motorkádu. Vypouštějí se balónky, prezident s chotí dostávají květy od dívek, mávají shromážděnému davu, chlapec s maminkou drží písmena „kamsa“, delegace místy postupuje pěšky. Motorkáda vjíždí na hlavní třídu. Konec pořadu.

Poslední část pořadu se odehrává už po skončení hlavních jednání a podepsání historického prohlášení. Náplň představení teď tvoří hlavně oslava, slavnostní senzibilita je zde evokována nejasilovněji. Nejprve jde o společnou oslavu v Pchjöngjangu, potom se jihokorejská delegace přesouvá zpět do Söulu, kde radovánky pokračují. Zároveň scéna odletu a příletu opakuje ve zkratce obdobné výjevy jako na začátku, ovšem v opačném pořadí. Atmosféra je také poněkud méně formální, aktéři už se navzájem poznali a summit byl úspěšný. Celý pořad je výrazně rámován dvěma prezidentovými projevy, což viditelně zdůrazňuje Kim Tädžungovu úlohu při uspořádání a zdařilé realizaci summitu. Tento názor tvůrců pořadu sdílela také norská nobelovská komise, která ještě téhož roku udělila Kim Tädžungovi Nobelovu cenu za mír.

Z druhého summitu v říjnu 2007 jsem měla k dispozici jen několik krátkých sestřihů, jako například <2>. Opakují se tu podobné výjevy jako na předcházejícím summitu, přibyl společný průchod obou delegací ulicemi Pchjöngjangu.

Summity roku 2018 už spadají do doby, kdy se masově rozšířil internet a stal se převládajícím médiem. I tradiční televizní stanice dnes zveřejňují značnou část své produkce jeho prostřednictvím. Proto je záznamů z těchto summitů volně k dispozici mnoho. Pro podrobnější rozbor jsem si vybrala takřka třináctihodinový záznam <3>, pocházející ze živého vysílání státní kabelové televize KTV - Kungmin pangsong a zveřejněný na jejím kanále na YouTube. Titulek v levé horní části obrazu mu dává název *2018 nambuk čöngsang hödam: Pchjöngghwa, säroun sidžak*, tedy „Summit jihu a severu 2018: Mír, nový začátek.“

Záznam začíná záběrem na hlavního moderátora pořadu Čchö Tähwana. Obrazovka je rozvržena klasickým způsobem, po celém světě s malými obměnami užívaným pro televizní zprávy: vpravo nahoře logo televizní stanice, vlevo nahoře zmíněný titulek, vlastně též logo,

pořadu, dolní část obrazu je využívána pro informaci sdělovanou textovou formou, která vůbec nemusí souviset s obsahem promítaného videozáznamu; právě teď tam běží nabídka práce. Text vpravo dole říká „vláda, která slouží lidu.“ Před břichem moderátora se na krátkou chvíli objeví vizitka: modré logo Korejského poloostrova s jeho jménem. V pozadí záběru je vidět pchanmundžömský Dům míru.

Od prvního okamžiku je znát, že tento pořad patří k jinému žánru než <1>. Místo vycházejícího slunce a pobřeží s racky se nacházíme v newsroomu. Zatímco pořad z roku 2000 byl dokumentární film, dodatečně pořízený sestřih nejzajímavějších nebo nejdůležitějších částí představení, rok 2018 vyžaduje živé vysílání, divák má mít dojem, že je bezprostředním svědkem historických událostí. Starším pořadem nás provázel voiceover, jehož identita nebyla nikdy zmíněna, v současném je moderátor představen hned v prvním záběru, vidíme jeho tvář a čteme jeho jméno na vizitce. Zcela jiný je také hudební doprovod pořadu, méně nápadný a ovšem bez použití syntezátoru z minulého století. Do obrazu je vkopírováno množství textu, zatím mnohdy bez souvislosti s obsahem pořadu, později jej však nahradí výrazná červená stuha s velkými bílými písmeny, věnovaná přece jen výjimečným aktuálním záběrům; oproti tomu dokument z roku 2000 má jenom dodatečně vložené logo společnosti, která jej na svém kanále zveřejnila. Takovýto formát živého vysílání slibuje, alespoň těm divákům, kteří program sledovali v reálném čase, že se stanou přímými účastníky nadcházejícího rituálu. Prozatím není výrazně zastoupen ani rituální, ani divadelní mód. I později bude mít pořad místa, spadající do oblasti běžného chování: diskuze ve studiu je pro zkušené moderátory, politiky a odborníky běžná rutina, vždycky je o čem diskutovat.

Moderátor představuje téma pořadu a poté dvojici hostů, kteří budou spolu s ním komentovat události summitu. Méně než minutu po zahájení pořadu se obraz přepne na záběr křižovatky v blízkosti Modrého domu; pohled do newsroomu se vzápětí vrátí v podobě malého okna vlevo dole. Příležitostně se tam bude objevovat i v dalším průběhu pořadu. Záběr křižovatky nepůsobí nijak svátečním dojmem; vidíme jen náhodné kolemjdoucí, opodál stojí dva policejní automobily. Vpravo dole se objeví titulek: „Modrý dům v tomto okamžiku“. Zatímco lidé ve studiu stále hovoří, objeví se první červená stuha: „Prezident Mun se za okamžik přesune do Pchanmundžömu, dějiště summitu.“ Od této chvíle bude přítomna po většinu trvání pořadu. Uvnitř areálu za branou občas procházejí nezřetelné postavy, projede automobil. Když se pohled kamery poněkud vzdálí, vidíme, že na chodníku pod dvojicí vyvěšených praporů čeká

několik diváků. Obraz chvílemi nakrátko přepíná na letecký záběr, vidíme, že v blízké ulici je připravena větší a patrně organizovanější skupina. Čekání trvá několik minut, konečně zprava vyjíždí prezidentská kolona, čekající policejní vozy se zařadí před a za ni. Kamera pojíždí před kolonou, ta po krátké jízdě zastaví na místě, kde čeká větší skupina. Prezident Mun Čäin vystupuje, zdraví diváky, potřásá pravicí řadě mužů v uniformách, nastoupených vně zábradlí; všichni mají šerpy s textem, který je označuje za demobilizované vojáky. Přiblíží se k zábradlí, podává ruce lidem s vlajkami a předtištěnými transparenty, po krátkém váhání ještě i s další skupinou diváků. Pak se kolona znovu dává do pohybu. Na chodníku podél trasy jsou shromážděny další davy lidí s vlajkami, sledují i přilehlé ulice. Po opuštění středu města sledujeme pohyb kolony většinou na leteckých záběrech.

V úvodní části si lze všimnout několika rozdílů oproti summitu z roku 2000. Odjezd prezidentské výpravy od Modrého domu působí méně slavnostně, přestože organizátoři shromáždili mnohem větší počet diváků než tenkrát; v roce 2018 doprovázejí trasu kolony v délce několika kilometrů, patrně aby byl jihokorejský dav důstojnou odpovědí na severokorejský. Ale i když také prezident Mun Čäin se zastaví, aby pozdravil přihlížející, scéna vyznívá poněkud méně osobně, je vidět, že ostraha je nyní přísnější, členové doprovodu se dokonce zdají vstupovat do interakce mezi prezidentem a diváky, snad aby mírnili jejich tlak na zábradlí. Shromáždění přihlížející, většinou starší lidé, alespoň projevují opravdu spontánní nadšení z osobního setkání s prezidentem. Ale v ulicích Söulu střeží celou délku trasy muži v zelených reflexních vestách s rozestupy jen několik metrů širokými. Prezidentův odjezd tentokrát také neprovázela žádná slavnostní ceremonie, protože hostitelem summitu tentokrát bude Korejská republika. Formát pořadu ještě podtrhuje civilní atmosféru: místo slavnostního odchodu z Modrého domu vidíme až výjezd kolony automobilů z areálu, navíc za celou první hodinu pořadu lidé besedující ve studiu umlknou jenom na chvíli, kdy se prezident zastaví s diváky. To si ostatně přímý přenos vynutil, jinak by divák byl odkázán jen na dlouhé, relativně málo zajímavé záběry čekajících policistů a jedoucí kolony.

Průjezd kolony Söulem představuje zajímavý protipól Pchjöngjangu v prvním pořadu. Zatímco tam se jednalo o město pro jihokorejského diváka nové a vzrušující, zde jde o dobře známé výjevy z vlastní metropole; po opuštění části města s nastoupenými diváky a vlajkoslávou se navíc okolí trasy až na bezpečnostní opatření hrouží do běžné, každodenní atmosféry, ve směru jízdy jsou sice ulice vyprázdněné, ale v protisměru trvá všednodenní

provoz. Tak tomu je i po opuštění města, okolí pak tvoří typicky korejská příměstská krajina bez neobvyklých rysů. Objeví se jen několik míst, známých z „bezpečnostní turistiky.“ Náznak rituálního módu připravovaného představení se objeví teprve v 59. minutě pořadu:

Kamera opouští jedoucí kolonu a zabírá Dům míru. Vlevo před jeho schodišti čeká hlouček lidí, v pravé části záběru zahlédneme čekající vojenskou kapelu. Pchanmungak. Dům svobody. Střídají se záběry na objekty v Pchanmundžömu pod různými úhly, čekající ostrahu. První automobily prezidentské kolony přijíždějí, už bez ochranných vozidel. Vystoupila skupinka lidí, vystupuje po schodišti. Vidíme je jen z velké dálky. Znovu záběry místních objektů. Bližší záběr na vojenskou hudbu, vidíme, že je rozdělena na dvě stejně velké skupiny, tradiční a moderní. Přijíždějí další automobily, jeden zastaví až nad schodištěm Domu míru. Cestující vystupují. Prezident si potřásá pravici se členy svojí delegace, muži ve vojenské uniformě nejprve zasalutuje. Pak postupuje dovnitř budovy, následován ostatními. Vstoupí do pokoje s obrazem hor Kūmgangsan, skupina za ním, prohlíží si obraz, pak odejdou do sousední zasedací místnosti. Další záběry exteriérů. Jihokorejská delegace konečně opouští Dům míru. Různé kamery ukazují její cestu přes Dům svobody k demarkační čáře.

Půlhodina před příchodem hostů ze severu je naplněna očekáváním. Očekávání před rituálem je něco, co zná většina lidí už od dětství (čekání na nový rok, na štědrovečerní večeři) a vyvolává známé pocity. Patrně hraje roli při navodění stavu liminality, který bude nevyhnutelně také součástí nadcházejícího summitu na prahu severní a jižní Koreje (na tomto místě je linie příměří vyznačena širokým ale nízkým betonovým stupněm, který skutečně doslova připomíná práh).

Docela náhle se dveře Pchanmungaku otevřou a vyhrne se delegace KLDK. Vpředu za členy ostrahy sestupuje po schodech Kim Čöngün, v hloučku po jeho pravici poznáváme Kim Jöngnama a Kim Jödžöng. Kim Čöngün se od skupiny oddělí a sám dojde k linii příměří, kde už čeká Mun Čäin. Podají si pravici, dlouze si jí potřásají přes linii, potom Mun Čäin Kim Čöngüna vyzve, aby práh překročil a ten tak bez váhání učiní. Vzápětí za ním přeběhne na jih několik kameramanů. Oba představitelé stojí vedle sebe před prahem a pózuji pro fotografie stojící na severní straně, potom pro ty na jižní. Kim navrhuje Munovi, aby práh překročil také (neslyšíme ho mluvit, ale řeč těla prozrazuje mnohé), bere ho za ruku a překračují společně;

v KLLDR postojí se stisknutou rukou, potom, stále se držíce za ruce, překročí společně zase do KR, uvolní stisk rukou a plynule pokračují v chůzi na jih.

Méně než třiminutová sekvence zachycuje mnohem více než předcházejících devadesát minut. Historický okamžik (první návštěva nejvyššího představitele KLLDR na území Korejské republiky), zároveň také očistný rituál, při kterém oba státníci s lehkostí přestupují linii příměří tam a zpět.

Z ptačí perspektivy: Mun a Kim přicházejí na prostranství jižně od modrých budov, vlevo (na západní straně) už jsou nastoupeny jejich delegace, vpravo na červeném koberci ceremoniář a za ním tři praporečníci, všichni v tradičním oděvu; z jihu přicházejí státníkům vstříc dvě děti ze základní školy v demilitarizovaném pásmu, děvčátko nese kytici. Z normální perspektivy: Kim převezme kytici, popláca obě děti po paži, potom předává kytici Kim Jōdžōng, zatímco prezident Mun děti připravuje ke společnému pózování. Fotografování. Děti odcházejí, státníci zamíří na červený koberec. Ceremoniář kráčí před nimi, všichni se zastaví mezi skupinou hodnostářů v tradičních oděvech. Celá skupina se znovu dává do pohybu jako součást delšího průvodu za zvuků dvorské hudby. Nakonec skupina praporečnicků vpředu utvoří kordon a rozvine své prapory, státníci projdou mezi nimi a ocitnou se na malém pódiu před nastoupenými vojenskými hudbami. Hraje nejprve západní, Mun Čäin salutuje. Při další skladbě sestoupí Mun a Kim z pódia, procházejí po vyznačené diagonále, potom napříč před oběma hudbami. Mun zasalutuje každému praporu. Spustí méně formální kus, Mun a Kim přejdou kolmo zpět před pódiem a zdraví se nejprve s jihokorejskou, potom se severokorejskou delegací. Nakonec se obě skupiny seřadí na schodišti a dávají se fotografovat. Potom se odebírají do Domu míru, Mun a Kim opět odděleně od ostatních.

Uvítací ceremoniál se v řadě ohledů odlišuje od Pchjōngjangu roku 2000. Existují samozřejmě i shody, dané diplomatickým protokolem: pochod po červených kobercích (ovšem mnohem kratší než na Sunanu), hostitel salutuje svým vojákům, host obdrží kytici od školačky. Zdrženlivější chování politiků k dětem je snad změna generační. Některé obměny si vyžádalo místo konání, v Pchanmundžōmu není povoleno shromáždit vítající davy, nepřijatelná by byla i vojenská přehlídka se zbraněmi. Snad právě na její místo nastoupila čestná stráž tradičních hodnostářů, v každém případě neobyčejně zdařilé představení. Samozřejmě, kostýmy jangbanů, praporečnicků a vojáků z doby Čosōn vedou jednání výrazně

k divadelnímu módu, ale zároveň se jako odkaz společné korejské kultury, dokonce přímo kultury jednotného a silného korejského státu, a právě na místě, které nejvíce symbolizuje tragédii rozdělení, postaraly i o navodění módu rituálního.

V místnosti s obrazem Kūmgangsanu se Kim Čōngūn posadí ke psacímu stolu a píše do pamětní listiny. Kim a Mun se společně dávají fotografovat před obrazem. Dům míru zvenčí. Opakují se záběry z předcházejících okamžiků. Je to poprvé od začátku pořadu (za více než hodinu a tři čtvrtě), co byl opuštěn přímý přenos. Reprízované záběry trvají více než půl hodiny; teprve potom následuje střih do místnosti, kde probíhá jednání. Hlasy ze studia konečně utichnou. Hovoří Kim Čōngūn, doprovázen neustálým cvakáním spouští fotoaparátů. Červená stuha s titulkem oznamuje, že v 10:15 summit začal. Pozadí záběru tvoří další obraz hor. Před ním se nachází oválný stůl (dozvíme se, že je dlouhý 2018 mm, protože je rok 2018), podél jeho delších stran jsou rozestavěny dvě trojice křesel, prostřední vždy výrazně vyšší, s opěradlem lemovaným dřevořezbou a s obrázkem Korejského poloostrova na vrcholu. Vlevo sedí delegace KR, vpravo KLDK. Na prostředních křeslech samozřejmě Mun Čäin a Kim Čōngūn, vpravo v popředí Kim Jōdžōng. Vedle sebe má položenou objemnou kabelku. Dělá si poznámky, příležitostně se ohlíží po bratrovi. Po chvíli se vpravo dole objeví nápis, upozorňující, že tato konverzace se odehrála už chvíli před odvysíláním. Předseda Kim domluví, ostatní krátce zatleskají, hovoří Mun Čäin. Když skončí, vrátí se reprízované záběry a hlasy diskutujících ve studiu. Je vysílán také příchod delegací do zasedací místnosti, Mun a Kim před obrazem, usazují se a po nich jejich společníci; tak záznam dospěje ke stejným záběrům, které byly odvysílány o několik minut dříve. Po jejich zopakování další reprízy záběrů z předchozího setkání. Objeví se také záběr na Kim Čōngūnův pamětní zápis. Některé varianty záznamu ze zasedací místnosti ukazují detail obličeje prezidenta Mun Čäina.

Tak jako na prvním summitu, s počátkem vlastního jednání nastupuje určitá rutinizace, atmosféra je méně sváteční. Přejít z videozáznamu od přímého přenosu k nekonečným reprízám to zřetelně zdůrazňuje. Ukazuje se, že takovýto formát pořadu zprostředkovává lépe civilní nebo rutinní okamžiky než ty, při kterých představení summitu dosahuje vyšších úrovní rituálního nebo dramatického módu. Záběry ze zasedací místnosti zachycují přátelskou konverzaci, a s ní také příklon ke zpovědnímu módu představení. Diskuze v etickém módu se patrně odehrává tehdy, když televize ukazuje reprízované záběry; věci veřejného zájmu se projednávají neverejně.

Tři a tři čtvrtě hodiny od začátku pořadu uvidíme Mun Čäinüv krátký závěrečný projev, pozitivně hodnotící proběhlé jednání. Potom se ještě na několik minut vrátí reprízované záběry. Záběry na Dům míru ohlašují konec jednání. Jsme informováni, že účastníci se přesunou na oběd. Kim Čöngün vyjde, nastoupí do automobilu a odjíždí, obklopen běžícími strážci v tmavých oblecích. Automobil s dalšími vozidly odjede na severní stranu, když zmizí za stromy, kamera se vrátí do studia. První část summitu skončila, končí také první část pořadu. Druhá část začíná obdobně jako první, diskuzí ve studiu, mezitím však pořad dostal znělku se záběry ze setkání obou politiků. Vidíme znovu reprízované záběry a nově také infografiku s mapkou areálu; opakují se také záběry z předchozích summitů a další program, například přehled domácích a mezinárodních reakcí. Celá tato část vyplňuje přestávku v summitu, neobsahuje žádné záběry ze summitu, které by ukazovaly něco nového.

Asi čtvrt hodiny po zahájení třetí části uvidíme dříve nepublikovaný výjev: delegace se usazují v další místnosti, beze stolu, s křesly rozestavenými podél zdí (podobnou místnost jsme viděli už roku 2000 při zahájení jednání v Päkhwawönu). Na stěně v čele místnosti, kde sedí oba nejvyšší představitelé, je kopie úvodní pasáže Hunmin čöngüm, celá v hangülu. Koncem první hodiny třetí části dokumentu je oznámeno, že summit bude v 18:30 pokračovat oficiální večeří za účasti nejvyšších představitelů, jejich manželek a dalších hostů. O necelou půlhodinu později vidíme prezidenta Muna, jak se se svým doprovodem přesouvá na místo, kde se má sázet strom. Při sázení bude použita zemina z hor Päktusan a Hallasan, tedy z krajního severu i jihu Koreje. Skupina po krátké chůzi dospěje na místo, kde je již připraveno vše potřebné. Strom je borovice, která vyrašila roku 1953, když bylo na poloostrově uzavřeno příměří. Přijíždí Kim Čöngünův černý Mercedes s běžícími ochránci. Kim Čöngün se s prostým potřesením rukou přidá k Mun Čäinovi, odněkud přichází také Kim Jödžöng. Státníci stojí před hromádkami zeminy a připravenými rýči, jeden člen doprovodu jim radí, jak postupovat. Mun Čäin si nasazuje bílé rukavice, Kim Čöngünovi je obléká Kim Jödžöng. Chápu se rýčů. Oba zároveň je zatnou do hromádek zeminy, Mun do té z Päktusanu, Kim z Hallasanu. Přehodí několik dávek na hromadu písku, která už obklopuje strom, Mun pak zarazí rýč svisle do písku, Kim to zkusí do okolní půdy, ale ta je příliš tvrdá, takže dá také přednost písku. Ostatní přítomní mezitím tleskají, oba nejvyšší představitelé poté, co si odložili rýče, začnou tleskat také, čímž vyvolají druhou vlnu potlesku i u ostatních. Dlouhý stisk rukou v rukavicích pro fotografie. Kim pronese krátký projev, potom oba obdrží konvičky (Kimovi ji přinese opět

sestra) a zalévají. Na Kimově je napsáno „voda Hangangu“ (Hangangsu), na Munově „voda Tädonggangu“ (Tädonggang mul). Odhalení pamětního kamene: nejprve jeden člen doprovodu uvolní uzly, pak oba představitelé uchopí tkanice a společně stáhnou sukno. Na kameni je nápis „Zasadit mír a prosperitu“ (Pchjõnghwawa põnjõngül simda), jména a tituly obou státníků. Potlesk, Kim a Mun pronášejí komentáře, rovněž stíhané potleskem. Je jim odňato sukno a rukavice. Pózují pro fotografie před kamenem, před stromem, pak i spolu se členy doprovodu. Oba společně odcházejí kolem modrých budov.

Jak objasňuje pamětní kámen, sázení stromu reprezentuje „zasazení“ míru a prosperity. Představení jednoznačně v rituálním módu s magickou senzibilitou. Tvůrci pořadu tentokrát po dobu rituálu přerušili komentáře ze studia, takže dojem z něj je pro diváka autentičtější, než jak tomu bylo při úvodním setkání. Sázení stromu je univerzálně srozumitelný úkon, jde o něco, co lidé dělají už od neolitu. Zemina z korejských hor a voda z korejských řek rituálu dodávají národní význam, jejich „výměna“ odkazuje na sjednocení. Zároveň dochází i k „výměně“ jazyka, protože voda z Tädonggangu je označena korejským slovem, jak je upřednostňováno v severokorejském standardu, voda z Hangangu sinokorejskou složeninou, což je zase častější způsob na jihu; oba způsoby jsou srozumitelné všem Korejcům. Sdílené jazykové a filologické dědictví zdůrazňovala také zmíněná kopie *Hunmin čõngũm* na stěně zasedací místnosti.

Připomenu také, že *kácení* stromu v demilitarizovaném pásmu roku 1976 bylo spojeno s krvavým konfliktem mezi vojáky KILDR, KR a USA. Rituál tudíž, i když to oficiálně není uvedeno, pomáhá zahojit také tuto epizodu historického nepřátelství. Samozřejmě, kdyby byla oficiálně zmíněna, hrozily by i dnes spory o zavinění a interpretaci.

Mun Čäin a Kim Čõngũn míjejí na jižní straně modré budovy, oddělující území KILDR a KR, a vycházkovým krokem dospějí k pchanmundžõmské lávce. Na lávce čeká skupina novinářů s kamerami, ustupují před blížící se dvojicí. Ta dojde až k tabuli, značící linii příměří, postojí u ní, potom se posadí na lavičku, umístěnou rovněž na lávce hned vedle. Zatímco se pouští do rozmluvy, kterou neslyšíme, další skupinka fotografů a kameramanů usiluje zblízka pořít co nejlepší záběry, ale brzy přichází jeden člen doprovodu a požádá je, aby se vzdálili. Přímý přenos pokračuje, snímá rozmlouvající vůdce, chvílemi přibližuje nebo oddaluje ohnisko

kamery. Rozhovor trvá půl hodiny. Potom oba vstanou a za stálého hovoru zvolna kráčeji zpět k Domu míru. Cestou se za ně zařadí ostatní členové obou delegací.

Rozhovor na lávce můžeme označit za představení ve zповědním módu, zároveň do jisté míry i v divadelním, protože oba představitelé si byli vědomi, že na tomto místě je prostřednictvím všudypřítomných kamer jejich rozmluva sledována (i když nikoli vyslechnuta) veřejností. Zejména Kim Čöngün při řeči jako obvykle bohatě gestikuluje, což je spolu s okolní zelení divácky nejatraktivnější část půlhodinového záznamu. Lávka, postavená pro potřeby Dozorčí komise neutrálních států, patrně ve většině diváků neevokuje zvlášť silné emoce, i když někteří by si podle svého smýšlení při této příležitosti mohli připomenout její dobré služby nebo naopak negativně reflektovat skutečnost, že Korejci takové služby od cizinců vůbec potřebovali.

Po dalším, více než dvacet minut dlouhém, pásmu opakovaných záběrů a diskuze v televizním studiu se vrátí přímý přenos s několikaminutovým záběrem na Dům míru a jeho schodiště. Má zde dojít k podepsání Pchanmundžömské deklarace. Na prostranství před Domem, blízko dolního konce červeného koberce, který vede od vchodu až na silnici, teď stojí dva pultíky. Niže, kolem jazyku koberce je shromážděna skupina lidí. Během čekání ke vchodu předjíždí automobil s Mun Čäinovou chotí, paní Kim Čöngsuk. Záběr do přijímací místnosti s obrazem Kümgangsanu, zády ke kameře přicházejí Kim a Mun. Podél stěn jsou seřazeni ostatní delegáti, Kim Jödžöng se složkou pod paží stranou v levém rohu. Blízko zadní stěny pod obrazem se teď nachází dlouhý psací stůl se dvěma sadami psacích potřeb po stranách, za ním vysoká křesla, stejná jako ta, ve kterých vedoucí představitelé seděli během dopoledního jednání. Kim a Mun se do nich usadí. Každý obdrží jeden exemplář deklarace, kterou mají podepsat; Kimovi jej podává sestra, sama mu hledá místo pro podpis a po podepsání odstraní přebytečný inkoust připraveným tampon presse-buvar. Potom vezme deklaraci a před stolem ji s jihokorejským delegátem vymění za exemplář, který již podepsal Mun. Znovu ukazuje bratrovi, kde se má podepsat, znovu odstraňuje inkoust. Mezitím Mun málem zavřel deklaraci bez odstranění inkoustu, jeho asistent ho zadrží a také provádí tento úkon za něj. Mun a Kim povstanou, vyměňují si složky s deklarací a zároveň si podávají ruce; na chvíli tak s úsměvem ustrnou, aby fotografové měli příležitost pořídit snímky klíčového momentu. Vstávají, předávají text svým asistentům, předstoupí před stůl a potřásají si pravicí, stojí vedle sebe se spojenými, zdviženými rukami, objímají se a nakonec se připojují ke

všeobecnému potlesku. Mun Čäin si podává ruku se členy severokorejské delegace (Kim Jödžöng chybí), Kim Čöngün jihokorejské. Všichni vycházejí ven, Mun a Kim jsou Jun Jöngčchanem (ředitel PR oddělení Modrého domu) uvedeni k pultíkům, z nichž každý má dva mikrofony a vpředu opět emblém Korejského poloostrova v kruhu. Nejprve prezident Mun, potom předseda Kim pronáší krátký projev, pak se odeberou zpět do Domu míru. O několik minut později přijíždí kolona automobilů s paní Ri Söldžu, manželkou Kim Čöngüna. Vítá ji paní Kim Čöngsuk, potom prezident Mun. Oba manželské páry přátelsky rozprávějí, pak se prezidentova manželka zdraví s delegací KLLDR, čtveřice se dává fotografovat před obrazem a odchází. Strih do studia, třetí část pořadu končí.

Stěžejní politická událost summitu, podpis Pchanmundžömské deklarace, patří rituálnímu a etickému módu a ceremoniální senzibilitě, se silnými prvky senzibility dekóra, protože vzájemné zdvořilosti mezi účastníky summitu zde hrají výraznou roli. Senzibilita dekóra pochopitelně doprovází i vstup manželek obou nejvyšších představitelů na scénu.

Čtvrtá část pořadu začíná opět směsí reprízovaných záběrů a doprovodného programu, mj. Jun Jöngčchan v živém výstupu prezentuje text Pchanmundžömské deklarace. Po hodině se ocitáme v banketní síni Domu míru, představení je vysíláno s mírným zpožděním a v sestřihu. Členové delegací v družné zábavě. Usazení u stolů naslouchají hře na hägüm. Potom vystoupí dvanáctiletý zpěvák O Jöndžun s písničkou Parami puröonün kot, dostane se mu dlouhého potlesku. Prezident Mun pronáší přípitek, předseda Kim druhý. Členové delegací kolem kulatého stolu. Potom se předchozí záběry v různých obměnách reprízují, později i s úplným záznamem Munova a Kimova projevu k slavnostnímu přípitku. Záběr na Dům míru s nočním osvětlením. Pořad se vrací k „vyplňujícímu“ formátu donekonečna reprízovaných záběrů a programu z televizního studia.

Banket není v televizním pořadu reprodukován tak podrobně, jak by si zasloužil; při hudebních číslech působí neustálý hovor lidí ve studiu obzvlášť rušivě. Je jasné, že se opakují kulturní odkazy ke korejské tradici; v rituálním chování účastníků summitu ustupuje ceremoniální senzibilita dekóru, i když při závěrečných projevech obou představitelů se navrátí. Spontánní, slavnostní senzibilita je v sestřihu jen naznačena. Divadelní mód byl bezpochyby silně zastoupen, i když záznam jej příliš nereprodukuje. Větší část banketu byla

patrně bez účasti novinářů, ale kdyby pořad uvedl v úplnosti alespoň ta vystoupení, která zaznamenat mohl, zprostředkoval by atmosféru banketu úplněji. Prostor pro to nechyběl.

Ve večerních hodinách, konečně znovu v přímém přenosu, vycházejí oba manželské páry z Domu míru, Kim Jōdžōng blízko za nimi. Je slyšet reprodukováná hudba. Sejdou po červeném koberci, který je teď natažen přes silnici až k malému pódiu naproti Domu. Na pódiu jsou připraveny dvě dvojice křesel, oddělené úzkou mezerou. Za pódiem stojí tribuna pro ostatní účastníky. Čtveřice se usadí, muži blíže středu, manželky po stranách. Reproductory utichnou, světla pozhasínají. Náhle se rozezní hudba a s ní se objeví také laserové osvětlení. Začíná obrazové a světelné představení Hanaüi pom („Jaro jednoty“), promítané na průčelí Domu míru a doprovázené hrou na piano a tradiční korejské hudební nástroje. Po skončení úvodní skladby přítomní povstanou k aplausu, zatímco na průčelí Domu se teď promítají fotografie z průběhu summitu. Sō Tchädžiwa Aidül zpívají Parhärül kkumkkumjō. Detailní záběr ukazuje, že se Mun a Kim drží za ruce. Všichni se loučí, nakonec oba manželské páry. Předseda Kim s chotí za zvuků hudby nastupují do černého automobilu, ten se rozjíždí, Kim ještě mává zadním okénkem. Automobil projíždí mezi dvěma řadami vojáků v postoji „k počtě zbraň.“ Potom se k němu připojí známí ochránci v černých oblecích a další vozy kolony. Přejedou na severní stranu a zmizí v zatáčce. Také prezident Mun nastupuje za manželkou do automobilu a mezi nastoupenými vojáky a tradičními hodnostáři odjíždí. Summit skončil, televizní pořad pokračuje ještě přes dvacet minut.

Závěr summitu je reprodukován v úplnosti a bez vyrušování. Divadelní mód převládá, zejména během světelné show. Potom nastupuje opět rituální senzibilita dekóra, nejvhodnější pro okamžiky rozloučení. Ke kulturním odkazům se přidává také K-pop.

Další dva summity, které roku 2018 proběhly v severní části Pchanmundžömu a v Pchjōngjangu, jsou zachyceny například na záznamech <4> a <5>. Můžeme rozpoznat základní rytmus rituální senzibility, který se na mezikorejských summitech s určitými obměnami opakuje: dekórum a ceremonie (uvítání hostující delegace) - ceremonie (hlavní program jednání) - magie (sázení stromu, návštěva Päktusanu) - ceremonie a magie (přijetí společné deklarace) - slavnost (závěrečný banket) - dekórum (rozloučení).

7. Srovnání s jinými summity

Pokud jde o možnosti srovnání, nabízejí se především příklady z jiných zemí, které studená válka rozdělila, v první řadě z Německa. Tam v době prvních summitů existovala poněkud asymetrická situace: zatímco Německá demokratická republika (NDR) požadovala uznání za suverénní stát, Spolková republika Německo (SRN) trvala na německé jednotě. Přesto se ministerský předseda NDR Willi Stoph a spolkový kancléř SRN Willy Brandt roku 1970 dvakrát sešli: 19. března v Erfurtu, 21. května v Kasselu (Müller et al. 1995, s. 398–399). Už 21. prosince 1972 však byla uzavřena smlouva o zásadách vztahů mezi SRN a NDR, kterou se obě vlády navzájem uznaly, přislíbily uzavření řady dohod o různých oblastech spolupráce, jakož i výměnu stálých diplomatických zástupců (Müller et al. 1995, 406). Od té doby byla intenzita styků mezi německými státy mnohem vyšší, než jaké bylo až do současné doby dosaženo ve vztazích KR a KLDK. Třetí summit, tentokrát mezi spolkovým kancléřem Helmutem Schmidtem a generálním tajemníkem ústředního výboru Jednotné socialistické strany Německa (SED) Erichem Honeckerem se uskutečnil v obci Schorfheide 11.–13. prosince 1981 (Müller et al. 1995, 495). Od 7. do 11. května 1987 vykonal Erich Honecker státní návštěvu v SRN, kde byl přijat se všemi poctami jako hlava suverénního státu (Müller et al. 1995, 447). Nakonec, už po zhroucení režimu SED, se 19. prosince 1989 setkali prozatímní předseda vlády NDR Hans Modrow a spolkový kancléř Helmut Kohl v Drážďanech a oba také byli 22. prosince přítomni slavnostnímu otevření Braniborské brány; 13. února 1990 se znovu sešli v Bonnu, ale to už nebyla prozatímní vláda NDR vzhledem ke své slabosti a končícímu mandátu západní stranou přijímána jako rovnocenný partner (Müller et al. 1995, 458).

Dobové pořady z meziněmeckých summitů je dnes v České republice obtížné najít; z historických dokumentů jsem měla k dispozici záznamy <i> a <ii>, obsahující jen krátké ukázky vlastního představení summitů. Oproti mezikorejským setkáním se zdá, že vzájemné chování německých státníků bylo chladnější; zvláště nápadné to je na záběrech z roku 1987, kdy NDR dosáhla vlastně opačného vyznění, než známe z mezikorejských summitů, místo rituálního obnovení jednoty šlo o potvrzení rozdělení. O uznání za nezávislý celek usilovaly úřady NDR vlastně vždy; naproti tomu dav východoněmeckých občanů hned při prvním summitu v Erfurtu prorazil policejní zátarasy a hlasitě projevoval přízeň západoněmeckému kancléři, což vyznění celé akce oproti plánům východoberlínské vlády značně změnilo.

Mezičínský summit z roku 2015 je pro srovnání s mezikorejskými summity zajímavý tím, že jde o zemi Koreji kulturně blízkou. Na druhou stranu, společenské, ekonomické a politické pozadí mezičínskému summitu bylo naprosto odlišné. Už od posledních dekád minulého století mohli občané Čínské republiky poměrně volně cestovat do pevninské Číny a taiwanské investice tam patřily na jedno z předních míst. Vláda prezidenta Ma Ying-jeoua od roku 2008 postupně umožnila také přímé letecké spojení s ČLR, návštěvy turistů z pevniny, byly uzavřeny dohody o společném boji s kriminalitou, zamezení dvojímu zdanění atd., a zejména rámcové smlouvy o ekonomické spolupráci (úplný seznam viz Hickey a Niou 2016, 60). Summit tudíž spíše symbolicky završil vytváření normálních vztahů, zatímco mezikorejské summity, hlavně první a třetí, byly spíše snahou o jejich započítí. Dalším zjevným rozdílem je nesouměřitelná velikost obou stran.

Prezidenti Ma Ying-jeou a Xi Jinping se setkali v Singapuru (což je další rozdíl, protože všechny mezikorejské summity se odehrály v Koreji) v listopadu 2015. Bylo to poprvé od 40. let minulého století, co se takové setkání uskutečnilo. Alespoň z hlediska taiwanské a jihokorejské vnitřní politiky se dá srovnat s druhým mezikorejským summitem na konci No Muhjónovy vlády: mezi veřejností byl summit populární, volební vítězství pro prezidentovu stranu však zajistit nedokázal (Hickey a Niou 2016, 62–64).

Z tohoto krátkého summitu existuje mnoho záznamů, <iii> patří k nejpodrobnějším. Hlavní část představení tvořilo dlouhé potřásání rukou mezi oběma prezidenty v konferenčním sále naplněném zástupci médií. Následovala společná večeře a jednání za zavřenými dveřmi, došlo však ještě k jednomu společnému vystoupení pro tisk, při kterém prezidenti pronesli krátký projev. Nebylo přijato žádné společné prohlášení ani jiný dokument. Oproti mezikorejským summitům tak bylo toto představení mnohem skromnější, což bylo dáno jeho délkou, zahraničním místem konání a koneckonců i již rutinním charakterem vzájemných vztahů.

Další skupinou summitů, které si zaslouží srovnání s mezikorejskými, jsou summity mezi SSSR a USA. Právě sovětsko-americký summit v Ženevě byl prvním setkáním, pro které se tohoto pojmu užívalo (viz Plokhý 2014, 3). Protože se prezentovaly jako historická inovace v diplomacii, byly významným jevištěm studené války, vystupovali na nich představitelé vedoucích „supervelmocí“ obou „táborů“ a mezinárodní média je zaznamenávala,

zobrazovala a šířila v globálním měřítku, domnívám se, že právě tyto summity lze označit za archetypální.

Zároveň ovšem musím zdůraznit, čím se odlišují od mezikorejských summitů: představitelé USA a SSSR neměli potřebu zdůrazňovat společnou kulturu a historii; naopak, jejich domácí publikum stále očekávalo i potvrzení protikladného charakteru obou států a společností. Jinak řečeno, zatímco Korea je na summitech předváděna jako jediný přirozený celek, jehož rozdělení zůstává historickou tragédií, Sovětský svaz a Spojené státy vystupovaly jako dva naprosto protikladné celky, které jsou odhodlány spolupracovat v zájmu přežití celého lidstva. Dramatické představení summitů zároveň zpodobňovalo vedoucí úlohu obou supervelmocí ve světové politice. Ke své klasické podobě dospělo vývojem, který zpočátku viditelně navazoval na spojenecké konference za druhé světové války.

Ženevský summit v červenci 1955, za účasti Británie a Francie, měl výrazně evropskou orientaci. Na sovětské straně mu předcházelo značné zmírnění postoje k SRN, včetně přijetí kancléře Adenauera v Moskvě, americký prezident Dwight Eisenhower se summitu zúčastnil na naléhání evropských spojenců. Nominální hlavou sovětské delegace byl premiér Nikolaj Bulganin, ale americký prezident dal najevo, že si uvědomuje skutečnou moc prvního tajemníka ústředního výboru Komunistické strany SSSR, Nikity Sergejeviče Chruščova, a právě s ním vedl jednání. Na summitu nebylo dosaženo konkrétních výsledků, jeho význam byl symbolický. Nejvyšší představitelé SSSR a USA se setkali poprvé od postupimské konference na konci druhé světové války, poprvé od začátku studené války se na sebe snažili působit přesvědčivostí svých argumentů. Summit také potvrdil, že obě strany považují stávající rozdělení Evropy za přijatelné. Pojem „duch Ženevy“ vyjadřoval naději, že mezinárodní otázky bude možné řešit diplomacií bez použití násilí (Cohen 1993, 90–91).

Následovala Chruščovova rodinná výprava do USA roku 1959, při které se opět setkal s Eisenhowerem (Cohen 1993, 125), jednalo se však o představení odlišného druhu, několikadenní turné za účasti různých amerických institucí a osobností. Stojí za povšimnutí, že tento druh osobní diplomacie se mezi supervelmocemi dále nerozvíjel; bylo by asi možné uvést různé příčiny jeho další absence, od osobních vlastností pozdějších vůdců až po problém jejich fyzické bezpečnosti. Pro účely této práce ale zdůrazním jenom jeden aspekt:

americký výlet rodiny Chruščovových jako demonstrace *lidovosti* tvořil příliš zřetelný protiklad *olympanství* preferované formy diplomacie – summitu.

V květnu 1960 se konal další čtyřstranný summit v Paříži; mluvílo se o berlínské otázce a Chruščov summit demonstrativně opustil s odvoláním na případ sestřelení amerického špionážního letadla U-2 nad sovětským územím (Cohen 1993, 125), což zatím na mezikorejských summitech obdobu nemá, i když jinak jde o výstup, který si diplomacie KLRD značně oblíbila.

Vídeňský summit 3. a 4. června 1961 mezi Chruščovem a novým prezidentem Spojených států amerických, Johnem Fitzgeraldem Kennedym, si zasluhuje zvláštní pozornost, protože jím počíná bilaterální summit jako nový žánr, kterému pak sovětsko-americké vztahy zůstaly pro zbylých třicet let věrné (s ojedinělými výjimkami v podobě multilaterálních konferencí, především roku 1975 v Helsinkách, kde ovšem převažovala západoevropská diplomatická iniciativa nad americkou). Takovéto vystoupení dramaticky zobrazovalo výjimečné postavení dvou supervelmocí, vytvořilo ovšem vhodný předobraz i pro jednání mezi představiteli rozdělených států, včetně korejských.

Samotný summit ve Vídni přitom proběhl v napjaté atmosféře a nebyl příliš úspěšný, až na shodu ohledně neutralizace Laosu. Obě strany zaujímalý nepružná stanoviska a nepodařilo se jim snížit napětí ve vzájemných vztazích. Největší neshoda panovala opět v otázce mezinárodního postavení Berlína a vedla až k oboustrannému vyhrožování válkou (Cohen 1993, 131–132). Záběry ze summitu obsahuje například záznam <iv>.

K dalšímu setkání amerického prezidenta, tentokrát Richarda Nixona, a generálního tajemníka (titul se mezitím změnil) ústředního výboru KS SSSR, Leonida Brežněva, došlo až v květnu 1972 v Moskvě. Tento summit byl mnohem lépe připraven. Soustředil se na otázku odzbrojení a jmenovitě na podepsání již dojednané dohody, omezující budování systémů protibalistických střel. Protože tyto systémy byly značně nákladné a jejich strategický význam okrajový, bylo toto ujednání pro obě strany snadno přijatelné. Pokud šlo o útočné zbraně, dohoda příliš uspokojivá nebyla, Nixon i Brežněv však v prvé řadě dosáhli politických cílů na domácí scéně a znovu demonstrovali svoji připravenost vyřešit sporné otázky jednáním (Cohen 1993, 190). Záznam Nixonova příletu <v> ukazuje už mnohé, co známe i

z mezikorejských summitů: okázalé uvítání na letišti, včetně zastávky na shlédnutí pochodujících sovětských vojáků, davy sovětských občanů seřazené podél trasy motorkády.

Tak byl nalezen nejen uspokojivý formát bilaterálního summitu, ale i vhodný obsah představení. Omezování zbraní hromadného ničení dodávalo summitu nepochybnou významnost, takže zajistilo mediální pokrytí i zájem diváků na celém světě; podpis předem připravených dokumentů působil jako snadno medializovatelné vystoupení, které umožnilo oběma stranám demonstrovat jejich diplomatické úspěchy; předběžné projednání zároveň zajistilo i souhlas vojenských a bezpečnostních kruhů, takže přijatelnost dohody byla prakticky všeobecná.

Tak hned v červnu 1973 navštívil Brežněv USA, kde společně s Nixonem podepsal Smlouvu o zamezení jaderné válce (Cohen 1993, 192), v následujícím roce přivítal v SSSR prezidenty Nixona i Forda. Potom se sovětsko-americké vztahy začaly znovu zhoršovat, ale prezident James Carter se ještě jednou pokusil o jejich záchranu. Tak se uskutečnil summit roku 1979, na kterém byla podepsána nepříliš významná dohoda SALT II (Cohen 1993, 213).

Další summit, v Ženevě v listopadu 1985, byl prvním setkáním generálního tajemníka Michaila Gorbačova a prezidenta Ronalda Reagana. Mezi oběma politiky vznikl osobní vztah, ale jinak nebylo dosaženo významných výsledků (Cohen 1993, 234). Znovu se sešli na summitu v Reykjavíku v říjnu 1986, i tentokrát však jednali neúspěšně (Cohen 1993, 237). Konečně se znovu uplatnil postup, kdy ministři zahraničí Shultz a Ševardnadze nejprve dospěli k dohodě, v tomto případě závažné, a Reagan s Gorbačovem ji pak v prosinci 1987 na summitu ve Washingtonu podepsali (Cohen 1993, 238). V květnu 1988 dala její ratifikace náplň summitu v Moskvě a v prosinci se uskutečnil další, v New Yorku, kterého se vedle Reagana zúčastnil i nastupující prezident George Bush a Gorbačov tam oznámil jednostranné omezení vojenských sil a závazků SSSR (Cohen 1993, 238–239).

Summitům mezi Reaganem a Gorbačovem je věnován pořad <vi>, ve kterém profesor David Reynolds vysvětluje význam summitů z hlediska psychologického účinku na jejich účastníky a formování nových vztahů mezi nimi. Zdůrazňuje význam schopností a osobnosti politiků pro výsledky summitů. Podle jeho mínění nebyly původně mezi představiteli SSSR a USA příliš dobré předpoklady pro dosažení shody, ale oba představitelé si získali vzájemnou

důvěru a to nakonec umožnilo dospět k zásadnímu omezení zbrojení. Mezikorejské summity jsou v tomto směru stále poněkud těžko uchopitelné, často se zdálo, že představitelé KR a KLDR si rozumějí dobře, ale později došlo k novému ochlazení. Nicméně pokud má pravdu Hō Hojōng (2019) a dlouhodobý účinek summitů na vzájemné vztahy je příznivý a významný, může to znamenat, že i v Koreji se dostavil efekt budování důvěry.

Bush a Gorbačov se znovu setkali na Maltě v prosinci 1989, tam už se diskutovalo nové partnerství mezi oběma velmocemi (Cohen 1993, 243). V tomto rámci následovalo několik dalších setkání, poslední 30. a 31. července 1991 v Moskvě bylo prezentováno jako „první summit po skončení studené války“ (Ploky 2014, 4), ale zánik SSSR nakonec ještě téhož roku vytvořil výraznější předěl v dějinách rusko-amerických vztahů. Ploky líčí události tohoto summitu podrobněji, ale poznamenala je zejména řevnivost mezi sovětskými představiteli navzájem, což na mezikorejských summitech nemá žádnou obdobu.

Srovnání se summity KLDR a USA je zajímavé nejenom proto, že jeden z účastníků patří zároveň k účastníkům mezikorejských summitů, ale také proto, že tyto summity probíhaly od roku 2018 paralelně mezikorejským. První plánovaný summit, překvapivě sjednaný po řadě vzájemných výhrůžek mezi oběma představiteli, sice americká strana zrušila, ale 12. června se setkání Kim Čongūna a Donalda Trumpa v Singapuru konečně uskutečnilo. V roce 2019 se znovu setkali v posledních únorových dnech v Hanoji, tentokrát však americký prezident ukončil summit předčasně; opustil místo jednání před plánovaným společným obědem a okamžitě svolal jednostrannou tiskovou konferenci. Příčinou neshody byly rozpory ohledně definic, načasování plánovaných kroků a příliš dalekosáhlé požadavky obou stran, jakož i nedostatečná příprava (Delury 2020, 71). Absence připravené dohody ovšem vysvětluje i všechny tři ostatní nedostatky summitu, takže se opět ukázalo, že bez podobné přípravy může být úspěch summitu ohrožen.

Záznam <vii> je příkladem krajních důsledků přímého přenosu. Z téměř dvou hodin tvoří zásadní záběry na účastníky summitu méně než tři minuty. Zbytek, včetně prvních 80 minut pořadu, sestává z pohledů na různé dopravní situace, architekturu a čekající novináře. Pořad není doprovázen ani žádnými komentáři, takže obsah jeho sdělení je ve srovnání s divákovým vynaloženým časem nepatrný. Touha „být při tom“ je zde asi jedinou možnou diváckou motivací (kromě psaní diplomové práce). Dvanáctihodinový pořad ABC News <viii> se snaží

o větší diváckou přitažlivost. Výjevy ze Singapuru se v něm střídají s četnými studiovými záběry, celý pořad doprovází komentář (byť většinou banální). Zajímavým nápadem jsou dvě menší okna, která ukazují přímý přenos podle severokorejské a jihokorejské televize. Srovnáme-li oba tyto pořady se záznamem <3>, vidíme na nich krajní póly, mezi kterými se summitové vysílání v přímém přenosu může pohybovat; korejský pořad začíná blízko první krajnosti (až na přítomnost mluveného komentáře), zejména od druhé části je ale pestřejší (a oproti <viii> také informativnější, působí seriózněji).

Neúspěšný hanojský summit je předmětem pořadu KLDR, jehož sestřih je na záznamu <ix>. Pořad doprovází známý patetický projev severokorejské televizní hlasatelky, ale oproti dřívější praxi ukazuje více osobních momentů. Zajímavé je, že v jihokorejském sestřihu bylo odstraněno logo severokorejské televize.

Problém nedostatečné přípravy programu zdánlivě vyřešil zmíněný červnový trilaterální summit v demilitarizované zóně, protože při své stručnosti nezavazoval k žádným dalekosáhlým rozhodnutím. Kim Čöngün na následné tiskové konferenci hovořil přímo o „tajemné moci“ osobního vztahu, který s prezidentem Trumpem navázal. Po summitu v říjnu se sice uskutečnila jednání nižších instancí USA a KLDR ve Švédsku, nepřinesla ale žádný viditelný pokrok (Delury 2020, 75–76). Červnovou schůzku lze v paradigmatu politického divadla označit za spontánní, nesecvičený výstup bez připravených rekvizit. Neodehrávala se však před staženou oponou; za jeviště posloužila demilitarizovaná zóna a Pchanmundžöm, který v minulosti byl dějištěm historických událostí také ve vztazích KLDR s USA.

Záznam <x> ukazuje setkání prezidenta Trumpa a předsedy Kim Čöngüna na linii příměří, včetně krátké návštěvy amerického prezidenta na území KLDR, na což se komentátoři NBC zaměřují. Tentokrát jde o záznam pořízený kamerou z ruky, což zvyšuje pocit autenticity, ale přináší další problémy: chvílemi vynechává zvuk, další záběry jsou chaotické, při setkání s Mun Čäinem kameraman vůbec nepronikl do popředí a vidíme jen jeho obratnější konkurenty; prezident Korejské republiky se do záběru prakticky nedostane, ani na následujících záběrech v Domě svobody.

Při srovnání summitů KLDR-USA s mezikorejskými je vidět, že na prvně jmenovaných silněji převládá divadelní mód nad rituálním (ten se výrazněji uplatnil snad jen při společném

překračování linie příměří v Pchanmundžömu, což samo o sobě bylo napodobením Mun Čäinova kroku o rok dříve), ale poněkud překvapivě také zpovědní nad etickým, protože oba státníci neustále zdůrazňují osobní stránku svého partnerství, a politický význam summitů podle nich má být důsledkem tohoto vztahu (příklon k magické senzibilitě?). Summity s USA díky tomu byly také spontánnější, ale prozatím nepřinesly mnoho konkrétních výsledků.

7. Závěry

Závěrem své práce chci provést srovnání vlastního zkoumání o mezikorejských summitech s jinými texty, které se rovněž zabývají politickými rituály, dále posoudit, nakolik moje zjištění odpovídají teorii Toma F. Drivera a jeho požadavkům na ideální případ rituálu, a nakonec si dovolím porovnat dnešní svět korejských politických rituálů se situací „divadelního státu“, jak ji shledal Clifford Geertz pro Bali v předminulém století.

Nejblíže k mému vlastnímu přístupu má Marc Abélès ve svých spisech o politických rituálech francouzského prezidenta Mitterranda (například Abélès 1988). Jeho cílem je obhájit koncept politického divadla a politického rituálu v moderní společnosti jako námět seriózního zkoumání; navazuje přitom na dávno známé poznatky o těchto jevech v předmoderních společnostech, například pokud jde o charakter královské moci ve Francii. Moje práce se odlišuje tím, že z platnosti těchto pojmů již vychází a snaží se přesněji identifikovat povahu rituálů, uplatněných na mezikorejských summitech, zvláště s odkazem na teorii Toma F. Drivera. Za pozornost stojí také diskuze k Abélèsovu článku připojená, kde jsou kladeny, ale ne zcela zodpovězeny, mimo jiné otázky po oprávněnosti rozlišování mezi politickým rituálem v předmoderní a současné společnosti, nebo oddělování těchto dvou typů společnosti vůbec. K tomuto tématu se ještě vrátím v souvislosti s Geertzovým pojmem divadelního státu.

Paul E. Little se z žurnalistického a antropologického hlediska věnuje Konferenci Spojených národů o životním prostředí a ekonomickém rozvoji (*United Nations Conference on Environment and Development*, UNCED) v Riu de Janeiru roku 1992, tzv. Earth Summit. V antropologické části článku vychází z pracovní definice rituálu (S. J. Tambiah), která zdůrazňuje symbolicky komunikativní aspekt rituálu, dále jeho konvenčnost, rigiditu, fúzi různých funkcí a repetitivnost (Little 1995, 274). Tato definice je ve více ohledech naprosto protichůdná Driverovu pojetí, se kterým pracuji já. Připomínám, že podle Drivera je hlavním rysem rituálu přeměna prostřednictvím neviděných sil, zatímco komunikativní a symbolické stránky jsou vedlejší; Driver též zdůrazňuje kreativitu rituálního představení. Po tomto srovnání nepřekvapí, že Little pomocí pojmu rituálu zdůrazňuje repetitivní a rigidní charakter summitu v Riu („speech marathon“) a nevěnuje si těch stránek rituálního chování, které rozebírám já. Pravděpodobně je jeho analýzu možné smířit s Driverovou teorií (Driver

připouští, že některé rituály mohou sloužit „konzervativnímu“ cíli, zachování neměnného pořádku a zabraňování změně) a jedná se prostě o odlišný případ rituálu.

Kolektiv Jeffreyho S. Jurise v článku o účasti delegace zvané Boston Freedom Rides na demonstraci United States Social Forum v Detroitu roku 2010 má za to, že podobná sociální fóra mají význam především pro budování sociálních hnutí, tedy pro rozvoj vztahů, znalostí a schopností jejich členů. Zároveň se ukazuje, že fórum mělo větší úspěch při budování solidarity uvnitř jednotlivých sektorů sociálního hnutí než napříč různými sektory (Juris et al. 2014); tento bod ovšem uvádím jen pro úplnost, ve vztahu k tak individuálnímu představení jako bilaterální summitu nemá žádnou srovnávací hodnotu. Nicméně v prvním bodě lze konstatovat podobný výsledek: také dlouhodobý význam mezikorejských summitů spočíval hlavně v navázání vztahů mezi oběma vládami a v tom, že zástupci KR a KLDK rozvíjeli znalosti a dovednosti potřebné k dalšímu jednání a spolupráci. Tento názor podporují také výsledky Hō Hojōngovy studie (Hō 2019).

Julian Matthews se zabývá politickými rituály v jiném pojetí. Jde mu o chování britských médií bezprostředně po teroristických útocích v Londýně dne 7. července 2005, kdy byly napadeny vlaky metra a autobusy, což si vyžádalo desítky obětí na životech a stovky zraněných. Poukazuje na to, že informace v médiích byly vůči teroristům jednostranně nepřátelské, média přejímala narativ britských státních orgánů, soustředila se na oběti útoků a na reakce vlády a významných osobností, netázala se po příčinách a souvislostech konfliktu, nebo vytvářela dojem, že útoky samy jsou příčinou. Matthews chápe tuto mediální reakci jako rituál, který měl pomoci formovat národní jednotu tváří v tvář hrozbě (Matthews 2014). Nabízelo by se srovnání s informováním korejských médií o summitech, ke kterým všechny citované záznamy zaujímají viditelně pozitivní stanovisko, ale to by bylo zavádějící. Ve své práci jsem neusilovala o úplný přehled názorů korejských médií na summitu, jako tomu je u Matthewse, nýbrž jsem se snažila ukázat, jak jsou summitu prezentovány na záznamech, pořízených v součinnosti s oběma pořádajícími stranami a většinou pocházejících ze zdrojů blízkých tehdejší vládě Korejské republiky, a pro ty byl ovšem příznivý pohled na pořádání summitů samozřejmostí. Netvrdím, že stejný názor sdílela všechna korejská média.

Nyní se chci zabývat otázkou, nakolik mezikorejské summitu plní očekávání, která před rituály staví teorie Toma F. Driverova. Zaprvé, na summitech se bezesporu odehrává

představení, při kterém jsou invokovány neviděné síly, aby bylo dosaženo změny stavu. Můžeme rozlišit rituály přechodové, například hned první setkání Kim Tädžunga s Kim Čöngilem mělo charakter takového rituálu, invokujícího psychologické síly, aby bylo mezi oběma státy dosaženo porozumění. Účastníci summitu se nacházeli ve stavu, který lze popsat jako liminální. Od okamžiku srdečného přijetí jihokorejské delegace na letišti Sunan byl ukončen stav „korejské studené války“ a delegáti obou stran *stanuli na prahu* nového stadia historického vývoje; rituál pak byl završen slavnostním podepsáním společné deklarace. Prakticky stejný přechodový rituál, tentokrát spojený i s doslovným *přechodem* přes fyzicky přítomný *práh* na 38. rovnoběžce ztělesnil také summit v Pchanmundžömu z dubna roku 2018; toto opakování jistě záměrně zdůraznil i podtitul výše rozebraného pořadu KTV (záznam <3>) *Pchjöngghwa, säroun sidžak*.

Dále jsou to rituály očistné, velmi výrazně evokované právě na setkání z dubna roku 2018. Pchanmundžömu se svým dědictvím války i pozdějších krvavých incidentů byl pozadím rituálu, obracejícího se ke společenským silám s přáním odčinit válečné hrůzy i bolest plynoucí z rozdělení Koreje. Tady vyniká zejména prostý akt sázení stromu s jasně terapeutickým podtónem.

Na summitech se odehrály i nesčetné rituály sloužící k vytvoření vztahů. V první řadě mezi samotnými státníky a jejich prostřednictvím mezi společnostmi, které symbolicky zastupovali. Příkladem jsou všechna slavnostní uvítání a loučení, společné večere, ale například také rozmluva Muna s Kimem na lavičce. Několik nápadných příkladů vytváření vztahů ale bylo také součástí návštěv prezidenta Kim Tädžunga a jeho manželky v kulturních institucích KLLDR, při jejich interakci s umělci v Paláci mládeže a studentstva nebo s dětmi v mateřské škole. Setkání paní I s její bývalou učitelkou také mělo dodatečnou dimenzi *obnovení* vztahů mezi blízkými lidmi, rozdělenými politickou izolací severu a jihu.

Zadruhé, pokud jde o Driverovy „dary“, nalezneme snadno příklady rituálů obnovujících nebo udržujících pořádek, často v podobě potvrzení příslušnosti obou stran ke sdílené kultuře, jak se děje při návštěvách kulturních středisek nebo společném sledování uměleckých představení, což snad nejlépe podtrhl moment, kdy se státníci postavili na pódium vedle herců v divadle Mansudä. Ještě výraznějším příkladem obnovy rituálního pořádku, i se vzácným příklonem k liturgické senzibilitě, byť v KLLDR a KR možná chápané odlišně, byla společná

návštěva Paktusanu v září 2018, která divákům (a alespoň na jihu i mediálním komentátorům) nutně připomínala také sdílené korejské duchovní dědictví.

Výrazně se uplatňuje dar komunity, navazující opět na stav liminality, ve kterém se obě strany během summitů nacházejí; nejvýrazněji samozřejmě zase v Pchanmundžömu, na jednom z nejdramatičtějších *limitů* dnešního světa. A často se opakují také rituály transformační, kde vytouženým výsledným stavem má být především mír na Korejském poloostrově.

Zatřetí, nalezneme příklad, který by se blížil Driverovu ideálu, tedy účinnému rituálu, který zprostředkuje nějakou transformaci, vedoucí k navýšení svobody? V tomto směru čtenáře musím prozatím zklamat. Možná ale budoucnost summitů takový rituál přinese. Mohlo by se jednat například o otevření, nebo alespoň pootevření, mezikorejské hranice. Je ale jasné, že mnozí Korejci takovou transformaci od mezikorejských summitů očekávali a pokud má pravdu Hō (2019), snad se jí korejské státy jejich prostřednictvím alespoň přiblížily.

Nakonec bych ráda přikročila ke srovnání dnešní Koreje a balijského státu v 19. století, jak ho popisuje antropolog Clifford Geertz ve své klasické publikaci *Negara*. Podle Geertze bylo vytváření podívané hlavní náplní činnosti balijského státu; divadlo, tedy častá rituální představení, ve kterých králové byli impresáři, kněží režiséry a lid statisty, bylo skutečným účelem existence království. Okázalost nesloužila moci, ale moc okázalosti (Geertz 1980, 13). Bylo by jistě přehnané tvrdit, že v současné Koreji slouží moc pouze vytváření představení, ale při pohledu na Geertzovo rozdělení rolí ve společnosti se určitému srovnání ubránit nelze. Také na mezikorejských summitech (a při jiných velkých ceremoniálech pořádaných jedním nebo druhým korejským státem) nacházíme státní elitu v roli pořadatelů a často vedoucích účastníků, zatímco lid se v hojném počtu a se zjevným nadšením zhostí vedlejších rolí, takže nemusíme pochybovat o tom, že taková představení jsou pro korejský stát a společnost důležitá (například více než v Česku, kde státní ceremoniály mívají spíše komorní ráz). Proč tomu tak je? Možná je zvýšená potřeba rituálu, očištného a radostného, zaměřeného k potvrzení vlastní existence a národní pospolitosti, odpovědí na korejská traumata minulého století. Naneštěstí, jak se ukázalo od poslední vlny mezikorejských summitů, stále ještě neexistuje dobrá vůle vystříhat se i jiných forem politického divadla, než jsou transformativní rituály korejské jednoty, totiž výstupů na téma obnovení nepřátelství a vzájemného zapuzení.

Je tedy možné srovnávat mezikorejské summity s rituálními představeními předmoderního světa? Najdeme podobnosti i rozdíly. K těm prvním patří například hlavní role, kterou státníci nebo panovníci sehrávají v barvitě podívané spojující události politického života s kulturním a dokonce i uměleckým zázemím své společnosti. Pokud jde o rozdíly, možná tím největším je závislost summitů na potřebách ne jednoho, ale dvou korejských států, bez jejichž vzájemné dohody se žádné představení nekoná.

Audiovizuální prameny

<1> *Pchjǽnghwawa hwahabüi sidä: Nambuk čǽngsang hödam (Pchjǽngjangesǽüi 2bak 3il)*. 101 minut. 615 TV.NET - Čugwǽn pangsong. (Redakce materiálu z Kim Tädžung pchjǽnghwa sentchǽ: 6.15 nambuk čǽngsang hödam) <https://www.youtube.com/watch?v=1QYJ30RnhOY>.

<2> *2007 nambuk čǽngsang hödam, Nambuk kwangje paldžǽngwa pchjǽnghwa pǽnjǽng sǽnǽn*. 4 minuty. KTV kungmin pangsong. <https://www.youtube.com/watch?v=86Iwy8nKlpQ>.

<3> *2018 nambuk čǽngsang hödam: Pchjǽnghwa, säroun sidžak*. 244+109+207+193 minut. KTV kungmin pangsong. <https://www.youtube.com/watch?v=HCR34y4Qxqg>, <https://www.youtube.com/watch?v=D9tB7SET1xQ>, <https://www.youtube.com/watch?v=NpbWBTFsx48>, https://www.youtube.com/watch?v=AedcGG0on_o.

<4> *Mun Čäin täтчongnjǽng, 2čcha nambuk čǽngsang hödam kjǽlgwa palpchjo*. 23 minut. YTN NEWS. <https://www.youtube.com/watch?v=rJ7SbbaxQgw>.

<5> *2018 nambuk čǽngsang hödam Pchjǽngjang: Pchjǽnghwa, säroun mirä*. 239+238+117+224+177+161+205+120+261 minut. KTV kungmin pangsong. <https://www.youtube.com/watch?v=CXJzBIY2MUA>, <https://www.youtube.com/watch?v=gGn8I9EQ0o4>, <https://www.youtube.com/watch?v=I4RTQnqNMps>, <https://www.youtube.com/watch?v=tYnYGc7ACSk>, <https://www.youtube.com/watch?v=P4TNkSIMcSI>, <https://www.youtube.com/watch?v=a6gFi4233Bs>, https://www.youtube.com/watch?v=Y_waQ49JROs, <https://www.youtube.com/watch?v=YtUkUK6oHck>, <https://www.youtube.com/watch?v=eMwA6HpAv60>.

<6> *Kim Jǽdžǽng tǽng puk täpchjodan, Kim Čǽngǽn čǽnjonggi Ččammä-Iho tchago Inččǽn točchak*. 61 minut. YTN NEWS. <https://www.youtube.com/watch?v=4aS-058ZHmQ>.

<i> 1970: *Willy Brandt in Erfurt*. 4 minuty. Zeitzeugen-portal. (Pořad televize ZDF) https://www.youtube.com/watch?v=UM1DjY_OOgs.

<ii> *Staatsbesuch beim Klassenfeind*. 50 minut. Axal chez. (Pořad televize rbb)
https://www.youtube.com/watch?v=hHhJH9V_OtE.

<iii> *Happening Now: Xi-Ma Meeting*. 13 minut. CCTV English.
https://www.youtube.com/watch?v=cD4EHc1x_yI.

<iv> *Universal Newsreel*. 3 minuty. AP Archive. (Filmový týdeník)
<https://www.youtube.com/watch?v=RQiHekoTOOc>.

<v> *Nixon in Moscow, 1972*. 4 minuty. British Movietone. <https://www.youtube.com/watch?v=2ql3IJOXOP4>.

<vi> *Reagan and Gorbachev: Geneva Summit 1985*. 68 minut. Stephania Hudson. (Pořad televize BBC) <https://www.youtube.com/watch?v=Mlo1b07FoxM>.

<vii> *President Donald Trump and Kim Jong-un meeting in Singapore*. 113 minut. Guardian News. https://www.youtube.com/watch?v=8Xd5m_p5HfY.

<viii> *WATCH LIVE Trump-Kim Summit: Historic US, North Korea meeting in Singapore*. 715 minut. ABC News. <https://www.youtube.com/watch?v=1G5F74aY2pY>.

<ix> *N.Korea leader Kim Jong-un & Donald Trump Hanoi summit*. 6 minut. KOREA NOW. (Sestřih pořadu KCTV) <https://www.youtube.com/watch?v=5XQnDeklX90>.

<x> *Special Report: Trump meets North Korea's Kim Jong Un in the DMZ*. 24 minut. NBC News. <https://www.youtube.com/watch?v=MltgcggG4dk>.

Literatura

ABÉLÈS, Marc. Modern Political Ritual: Ethnography of an Inauguration and a Pilgrimage by President Mitterrand. *Current Anthropology*, 1988, roč. XXIX, č. 3, s. 391–404.

BAKER, Maxine. *Documentary in the Digital Age*. Oxford: Elsevier, 2006. ISBN 978-0-240-51688-2.

BECK, Peter M. North Korea in 2011: The Next Kim Takes the Helm. *Asian Survey*, 2012, roč. LII, č. 1, s. 65–71.

BROWN, David G. North Korea in 1999: A Year of Foreboding Developments. *Asian Survey*, 1999, roč. XXXIX, č. 1, s. 125–132.

CLARK, Donald N. *Culture and Customs of Korea*. Westport: Greenwood Press, 2000. ISBN 0-313-30456-4.

COHEN, Warren. *The Cambridge History of American Foreign Relations. Vol. IV. America in the Age of Soviet Power, 1945–1991*. Cambridge: Cambridge University Press, 1993. ISBN 0-521-38193-2.

DELURY, John. North Korea in 2019: A Year of Strategic Adjustment. *Asian Survey*, 2020, roč. LX, č. 1, s. 69–78.

DRIVER, Tom F. *Liberating Rites: Understanding the Transformative Power of Ritual*. Boulder: Westview Press, 1998. ISBN 0-8133-3455-1.

FOSTER-CARTER, Alan a HEXT, Kate. North Korea as Communist Chic. *Print Quarterly*, 2009, roč. XXVI, č. 4, s. 429–431.

GEERTZ, Clifford. *Negara: The Theatre State in Nineteenth-Century Bali*. Princeton: Princeton University Press, 1980. ISBN 978-0691007786.

GRIMES, Ronald L. *Beginnings in Ritual Studies*. 3. vyd. Waterloo, Canada: Ronald L. Grimes, 2014. ISBN 9781453752623.

HA Yong-Chool. South Korea in 2000: A Summit and the Search for New Institutional Identity. *Asian Survey*, 2001, roč. XLI, č. 1, s. 30–39.

HA Yong-Chool. South Korea in 2001: Frustration and Continuing Uncertainty. *Asian Survey*, 2002, roč. XLII, č. 1, s. 56–66.

HAGGARD, Stephan a NOLAND, Marcus. North Korea in 2007: Shuffling in from the Cold. *Asian Survey*, 2008, roč. XLVIII, č. 1, s. 107–115.

HEO Uk a YUN Seongyi. South Korea in 2017: Presidential Impeachment and Security Volatility. *Asian Survey*, 2018, roč. LVIII, č. 1, s. 65–72.

HEO Uk a YUN Seongyi. South Korea in 2018: Summit Meetings for the Denuclearization of North Korea. *Asian Survey*, 2019, roč. LIX, č. 1, s. 54–62.

HICKEY, Dennis V. a NIOU, Emerson. Taiwan in 2015: A Turning Point? *Asian Survey*, 2016, roč. LVI, č. 1, s. 57–67.

HŎ Hojŏng. *Hangugŭi nambuk čŏngsang hŏdam pigjo jŏngu: Pŏgjŏng, kwadžŏng, habŭi nŏjŏngŭl čungsimŭro*. Sŏul: Kŏnguk tŏhakkjo, 2019. [Magisterská diplomovŏ prŏce.]

CHANG LIAO, Nien-Chung. Comparing Inter-Korean and Cross-Taiwan Strait Trust Building: The Limits of Reassurance. *Asian Survey*, 2014, roč. LIV, č. 6, s. 1037–1058.

CHANG Semoon a KIM Hwa-Kyung. Inter-Korean Economic Cooperation. In KIM Suk Hi, ROEHRIG, Terence a SELIGER, Bernhard. *The Survival of North Korea: Essays on Strategy, Economics and International Relations*. Jefferson, NC: McFarland & Company, 2011, s. 86–98.

CHOI Won-Oh. *An Illustrated Guide to Korean Mythology*. Folkestone: Global Oriental, 2008. ISBN 978-1-905246-60-1.

JUNG Keun-Sik. The Construction of the Cold War Landscape and Tourism: the Possibilities and Limitations of its Peaceful Use. *Journal of Asian Sociology*, 2019, roč. XLVIII, č. 3, s. 287–320.

JURIS, Jeffrey S. et al. Movement Building and the United States Social Forum. *Social Movement Studies*, 2014, roč. XIII, č. 3, s. 328–348.

Kim Tädžung pchjöngghwa sentchö. (19.6.2020) <http://kdjpeace.com/home/>

KIM, Samuel S. North Korea in 2000: Surviving through High Hopes of Summit Diplomacy. *Asian Survey*, 2001, roč. XLI, č. 1, s. 12–29.

KIM Suk-Young. Springtime for Kim Il-sung in Pyongyang: City On Stage, City As Stage. *TDR*, 2007, roč. LI, č. 2, s. 24–40.

KIM Young C. North Korea in 1980: The Son Also Rises. *Asian Survey*, 1981, roč. XXI, č. 1, s. 112–124.

KING, Carolyne a BALL, Erica L. *The “Conventions” of Conventions: Political Rituals and Traditions*. coloredconventions.org/exhibits/show/the-performance-of-convention- (2.9.2019)

KOH, B. C. North Korea: A Breakthrough in the Quest for Unity. *Asian Survey*, 1973, roč. XIII, č. 1, s. 83–93.

KREINATH, Jens et al. *Theorizing Rituals: Issues, Topics, Approaches, Concepts*. Leiden; Boston: Brill, 2006. ISBN 978-90-04-15342-4.

LEE Hong Yung. South Korea in 2003: A Question of Leadership? *Asian Survey*, 2004, roč. XLIV, č. 1, s. 130–138.

LITTLE, Paul E. Ritual, Power and Ethnography at the Rio Earth Summit. *Critique of Anthropology*, 1995, roč. XV, č. 3, s. 265–288.

LOW, Morris. *Japan on Display: Photography and the emperor*. London: Routledge, 2006. ISBN 0-415-37148-1.

MATTHEWS, Julian. Media performance in the aftermath of terror: Reporting templates, political ritual and the UK press coverage of the London Bombings, 2005. *Journalism*, 2014, roč. XVII, č. 2, s. 173–189.

MICHISHITA, Narushige. *North Korea's Military-Diplomatic Campaigns, 1966–2008*. London: Routledge, 2010. ISBN 0-415-44943-X.

MOON Chung-in. South Korea in 2008: From Crisis to Crisis. *Asian Survey*, 2009, roč. XLIX, č. 1, s. 120–128.

MOON Chung-in. South Korea in 2009: From Setbacks to Reversal. *Asian Survey*, 2010, roč. L, č. 1, s. 56–64.

MÜLLER, Helmut et al. *Dějiny Německa*. Přel. František Kubů, Eliška Melville, Jiří Pokorný a Ivana Ebelová. Praha: NLN, 1995. ISBN 80-7106-125-5.

Pangapsŭmnida: Nambuk čöngsang hödam sadžindžip. Söul: Kidari, 2000. ISBN 8-973-74231-0.

PETERSON, Mark a MARGULIES, Phillip. *A Brief History of Korea*. New York: Facts On File, 2010. ISBN 978-0-8160-5085-7.

PLOKHY, Serhii. *The Last Empire: The Final Days of the Soviet Union*. New York: Basic Books, 2014. ISBN 978-0-465-06199-0.

PUCEK, Vladimír. *Korejská lidově demokratická republika*. Praha: Svoboda, 1975.

RYBNÍČKOVÁ, Alena et al. *Happening: Mezi záměrem a hrou*. Praha: AMU, 2015. ISBN 978-80-7331-377-7.

SCHINZ, A. a DEGE, E. P'yöngyang – Ancient and Modern – the Capital of North Korea. *GeoJournal*, 1990, roč. XXII, č. 1, s. 121–136.

SHIN Gi-Wook a MOON, Rennie J. North Korea in 2018: Kim's Summit Diplomacy. *Asian Survey*, 2019, roč. LIX, č. 1, s. 35–43.

SHIN Hyunkyung. The East Asian Literati Painting Theories of Sisöhwä as a Contemplative Practice. *The Journal of Aesthetic Education*, 2018, roč. LII, č. 3, s. 56–71.

SOHN Yul a KANG Won-Taek. South Korea in 2012: An Election Year under Rebalancing Challenges. *Asian Survey*, 2013, roč. LIII, č. 1, s. 198–205.

STUECK, William. *The Korean War: An International History*. Princeton: Princeton University Press, 1995. ISBN 0-691-03767-1.

YI Söng-mi. "Euigwe" and the Documentation of Joseon Court Ritual Life. *Archives of Asian Art*, 2008, roč. LVIII, s. 113–133.